

**«Euscal-Errijetaco Olgueeta...»
Obraren azterketa fonetikoa**

Luis Maria Mujika

«EUSCAL-ERRIJETACO OLGUEETA...» OBRAREN AZTERKETA
FONETIKOA

LUIS MARIA MUJICA

I. FONETIKA ALDERDIAK

Hemen, aztergai dugun Fr. Bartolome-ren liburuan, alderdi guztietan nabarmenena fonetika gertatzen da. Fr. Bartolome-ren euskara, Bizkaiera nagusiko, Markina-ko *subeuskalkiaren* eremuan kokatzen da. Obra honetan, bada, bai bizkaiera nagusiko eta bai Markinaldeko subeuskalkiko konstanteak isladatzen dira. Fenomeno fonetiko horietan nagusienak: a) bokalismo bikoitzaren tratamendua, b) hitz barneko etengabeko ozendurak (*absolbiDu, serBidu*), c) etimologismo grafiko zenbait (*deutscubezuen, deutsçu*), c) s/z morfemen nahasketa (*nos, nasalaco*), d) NS/RS/NS taldeen afrikatizapen/ez-afrikatizapena, e) bustiduren tratamendua, f) sinkopa zenbait, bereziki, partizipioaren kasuan (*topau, cansau, asmau*). Grafiari dagokion zenbait arazo ere sail honetan tratatuko dugu, *v, ch, tc/tz* (*vitzija, dantzaa/dantceetan*) gisakoa.

Bestalde, fonetikaren eremuan azken bokalearen (eta barruan ere konposakeran) apofonia edo irekiera (*labAri, urre/urra, eraculse/eracusla*) arazo nagusienetakoa izanen da.

Ozendurari dagokionez, eta baita gaztelaniako *-ia* diptongoaren (*priesa, piestia*) erabilpenari dagokionez, Fr. Bartolome-ren euskarak (eta bizkaiera nagusiak, nolabait) gaztelaniar fonetikarekiko menperakizun berezia isladatzen du. Azken ondorio hau aski nabaria da guretzat. Lehenik kontsonantismoa aztertuko dugu, gero bokalismoa.

A. — KONTSONANTISMOA

1.—S/z txistukarien alternantzia.

Txistularien eremuan, jakina denez, Bizkaierak, bereziki, arazoak ditu s eta z ongi bereizten. Arazo horren islada garbiak karmeldarraren obran ere; alabaina, gure idazleak gehienetan, ongi bereiz-

ten ditu guiza (humano) eta gisa (a modo de) eta antzekoak. Batzutan *s* grafemak *x bustiaren balioa du*. Eleisiaren *gois goix* bezala.

ELEISIAREN (EleiZaren), «Diadar eguiten davee Eleisiaren guiza aldi», 8 or. «Eleisan ez arren, lapurretan eguin davena», 196 or. «Erromedija batzuc eguiten dira Errijetaco Eleiseetara», 106 or.

NOS (noiz), «Nos bait zetan, edo atan olgueetia», 11. *Olguetia* hitza ia beti bokale bikoizturaz dakar (*olguetea, olgueetaan, etab.*). «Eguiija da, nos bait olgueetia naturaleciac escututén davena», 189 or. «Jazo leiteque, nos edo nos, pecatu ez izatia», 36 or. «¿Ta nos palta dira piesta egunian plazaan», 62 or. «Nequezco baten, edo nosic beinaco descuidoren baten», 129 or. «Nos bait barre eguiten», 16 or. «Nos absolviduco eveen guraso bat» 87 or.

INOS (inoiz), «Ta olgueeta areec cer dirian daquijanec, inos bere ez», 129 or. «Beste batzuc inos bere ez», 153 or. «Al izan ezquero, inos paltau ezdaveenac», 203 or. «Onaco achaquiijaac ezdeutsaz inos», 114 or.

BAISEN (baiZen), «Comedija baten, edo cecenetan baisen ondo», 27 or. «Buruba urdinduta euqui arren, gaztiac baisen berdiac», 54 or.

GAISTUAC (gaiZtoak), «piestaraco gurarijac lapurretaac, maina gaisuac», 206 or.

GAISQUINAC (gaiZkinak), «Ta aguirico oquerrijaquinac, ta gaisquinac», 199 or.

GOIX (goiZ), «Orduban dira, goix parteti eche viarrac gaztiac eguitia», 56 or. Hemen bustiduraz eman digu ohizko *z* fonema.

NASALACO (naizelako), «Logreruba nasalaco, edo pecatuban comulgueetan nasalaco», 177 or. «Dantzán ibili nasaneco demporia juanjat», 163 or. Ikusten denez aldaketa fonetikoak (eta bustidurak) txistukariaren aurretiko diptongapenaren ezkutapena suposatzen du. Ikus: *L. Mitxelena. Fonética Histórica Vasca*, 192.

2.—NS/NT/RS taldeetan afrikatizapena.

Talde kontsonantiko hauetan Fr. Bartolome-k ez digu isladatzen joera baturik, hitz zaharretan afrikatizapenera jotzen du, bainan salbuespen ezlogiko aunitz duelarik (alternantziak emanez); euskarara sarberriak, ala mementoko maileku zabarrak direnetan, adibidez, *conciencia, indecencia* kasutan, gehienetan, aldaketarik ez.

OLGANZACO (olganTzako), «Dira chito nasaijac euren olganzaco dantzeetan», 10 or.

- ONZAT (onTzat), «Pecatu ez diaranac (sic), guztiac ontzat emon gura lituquee mundubac», 8 or. «Jaungoicuac condeneetan davena, guizonac ontzat emon ezin leguijee», 12 or.
- CEINTZUC, «Ciembat (sic) pecatu, ta ceintzuc eguin citubeen piesta», 131 or. 146 orrian eta besteetan «ceimbat» («Ceimbat aleguin eguindan guiza aldi guztietan». Beraz, inprentako hutsa da. «Ceintzuc dirian luxurijaren azoguia», 118 gr.
- DANTZEEN, «Azartu biar dodala, naasteco dantzeen bereno mada-dicatuba azaldeetara», 10 or. *Dantza* hitza ia beti afrikatizapenez («Zu ibili zarian dantza», 130 or. «Auda, zuc dantzara juanda, emondozun escandaluba», 101 or. 157 orrian afrikatizapenik gabe «gauzaric danzaan»). 176 orrian afrikatizapena, baino NTC grafiaz.
- VENGANTZAAC, «Atera oidituban ocasioiac, gorrotuac, vengantzac, burrucac», 75 or.
- CONCIENCIJAAC (kontzienTziak), «Baina piesta zaleen concienci-jaac oitura chaarren tintiagaz zetacatuta dagozan leguez», 182 or. «Ta cristinauben conciencijetaco duduac erabagiten», 39 or. «Apaindurijac, conciencia nasijac», 64 or.
- PROVINCIAN (probinTzian), «Vizcajian, ta Provincian. Justicijac bere au erremedijau ezin legui», 63 or.
- ERANZUNGO (eranTzungo), «Oneen ondoric eranzungo jacue erabatera guztien erraparubai», 105 or. Bainan, orri berean gorago «eranTzutera orduco».
- MORTALTZAT, «Ta Sarauco dantza desonestu orreec pecatu mortaltzat», 122 or.
- PALTSUAI, «Ta emoten eutseezan Jaungoico paltsuai euren icenac», 140 or. «Jaungoico paltso areec ondreetaco», ibidem.
- PERSONA (perTsona), «Ta edade guztietaco persona dantzazaliac», 126 or. Ikusten denez, hitz bat euskaran aski beranta bada (eta abstraktu samarra) ez da makurtzen maiz gure fonetika legetara. Kasu horietan, noski, *conciencia*, *indecencia*, etabar.
- PENSEETACO (penTsetako), «Ta gueijago penseetaco, dantzeetaco verenuac ill ezdaguijan», 164 or.
- INDECENCIJAZCO (indecenTziazko, *lizunkeriazko*), «Edo naasteean bada indecencijazko gauzaric danzaan», 157. Kasu honetan afrikatizapenik ez *indecencia*, ez *danzaan* kasuan. «Eureen jantzi-jan vanidadia, modia, indecencia», 200 or. «Ta indecencia eracustia...», 53 or.
- ELTZACAAC .Azalquerija, verdequerija, errazoe eltzacaac», 200 or.

DABILZAN (dabilTzan), «Escu artian liquinduta, dabilzan emacume ezcondu bagacuac», 50 or. Bainan beste askotan dabilTzan.

TESTIGANTZARIC, «Ezda beste testigantzaric biar», 60 or.

3.—*Biezpainkarien aldaketak, F/P.*

F fonema ia sitematikoki P batez errealizaturia ikusten da, eta beste hegoaldeko autore inorengan baino joera bortitzagoaz. Bestetan *f* iraun denetan ere (*fede, fornikazioa, profeta*, etabar) gure karmeldarrak *p* bitxia (*pede, propeta pornicacinoia*, etabar), J. A. MogEL bide berdinetik gehienetan.

PALTIA, «Jocatuten bada, beti izango da paltia Jaungoicuaren ve-guijetan guchiago», 29 or. «Ateraten davee placiaren paltia», 62 or. «Ta chiqui jagoco paltaac bere», 165 or. «Esan dirian gauzeetan paltau», 31 or.

COMPESETAN, «Oh, ceasco dirian, ta ce guichi compesetan dirian onetarico pecatubac», 40 or. «Cura Jaunai, ta compesore», 89 or. «Ez daucala compesorec», 103 or. «Zurtu, compesore jaunac, 124 or. «Compesinoiari, Sermoiari», 203 or. «Ta orduban celan bait, baño ez compeseetia», 53 or. «Compesoreric eldubeenac, ta errazoezcuenac», 135 or.

PABORE (favor), «Mila abonuan esan leguiz bere pabore, ezertan paltau bagaric», 33 or. «Naasteco dantceen pavore», 132 or.

PALTSUEN, «Propeta paltsuen lecuban conteetan ditu Jaungoicuac», 13 or. «Jaungoico paltsuai eureen icenac», 140. Hemen *Jaungoico* (eta ia beti) eta goian *Jaugoicuac*. «Ta onan beste Jaungoico paltsu eguneetan», 142 or.

PROPETA (profeta), «Propeta paltsuen lecuban...», 13 or.

OPICIJUAC (oficio), «Opicijuac, eta cereguinac bere ez», 38 or. «Ezda olgueetia, edo diversinoia artu biar opicijoz», 19 or. «Licencia emen bere, opicijo impamia», 149 or.

PANDANGUAN (fandango), «Edo pandanguan olgueetia, ez dala pecatu», 35 or. «Arin aringua, arrebatua, ta pandangua josten ditubanian», 66 or.

OPENDIDU (ofendido), «Jaungoicua openditu baric», 27 or. «Jaungoicoa opendiditu bagaric, esan dirian dantceetan», 194 or.

PIRMIA (firme), «Samurra, ta alegueria, pirmia, ta sandua», 25 or.

PRANCISCO «San Francisco Salesec beste ain beste...», 18 or. «Ara emen San Francisco Salesec Philoteari», 164 or.

- PRUTU, «Onetan lagunai opa deutsedan prutu guichija?», 3 or. «Endamas bere devocionecua bada, prutia, edo erroascaac artuta», 70 or. «Erain evan azi impamiaren prutu madaricatuba», 146 or.
- IMPAMIAC (Infame), «Desonestidadia, ta oitura impamiac beti oinian euquiteco», 7 or. «Naasteco dantza impameen gainian», 78 or. «Ta impameetaraco, patricaraan, edo muxilleetan...», 201 or. «Erein evan azi impamiaren prutu», 146 or. «Ez chiquituen naaste impame ataco pecatubac», 154 or. «Eragotzita daucan olguesta impameetan?», 170 or.
- PRAILE, «Icusten badabee Praile bat, edo Monja bat», 16 or. «Abadiac, ta Prailiac bere juaten dira piesteetara», 133 or. «Abedentzat, ta Prailentzat pecatu diriala», 168 or.
- PILOTEAC (Filotea), «Piloteac bere eguin euquian, caridadia...», 36 or.
- PIESTIA (Fiesta), «Ta dantziagaz eguitenda piestia» 33 or. «Plazaco piestaraco gentia celan presteetan dan», 43 or. «Plazaco piestia celan eguiten dan», 43 or. «Ta Provinciaco piesteetan aut (sic)...», 62 or. «Errijetaco gentiari, piestaac, tan dantzaac eguiten», 147 or. «Gueratu oidalaco piesta eguinic erdijectan», 71 or. «Ez piestara Juateco», 147 or.
- APICINOIA (Afición), «Baina alaco olgуетaco apicinoia», 20 or.
- POPUERTZACO (Por fuerza), «Ta gogoz, porpuertzaco (sic) lana», 19 or. «Onetaraco popuerzacua da examinetia», 44 or.
- PAMELIJETACO, «Ta pamelijetaco baquia, ta matrimoniuaac galduten ditubeelaco», 87 or.
- PORNICAU (Fornicar), «(Pornicau bagaric) areec bere arimaco castidadia...», 82 or. «Luxuriya, pornicacinoia, ta beste pecatu ezainac gaiti», 85 or.
- PEDIA (Fe), «Pedia daucan cristinaubari, icara eraguin leguijueenac», 76 or.
- IMPERNURA, «Ta istante baten jauten dira impernura», 77 or. «Ta impernuba beteteco, lecuba da», 188 or.
- LUCIPERREC (Lucifer), «Luciperrec ceruban bere eguin evala pecatu», 186 or.
- DESAPIJOGUINAC (Desafiantes), «Eche galtzailiac, castalarijac, desapijoguinac», 203 or.
- PARISIJUEN (Fariseo), «Parisijuen escandaluba da», 166 or.
- PAMAUBAC (Famoso), «Icentau dirian Eracusla pamaubac», 129 or.
- PRANCESAC, «Prancesac eguin daveen leguez», 153 or. «Erdeeraz, Prances, Italiano, Teutonico», 140 or.

4.—*Afrikazioa NZ, RS, LS kasuetan.*

Ez dago batasunik aztergai dugun liburuan; itxuraz, mailebu aski kultistetan, ala berant samarrekoetan, ez du afrikaziorik egiten; joera handiena egiteko LT, LZ taldetan. Hitz ongi erantsietan (eta zaharragoetan) afrikazio-joera gehienbatean.

ONZAT (onTzat), «Guztiac onzat emon gura lituquee». 8 or. «Guizonac onzat emon ezin leguijee», 12 or.

OLGANZACO (OlganTzaco), «Dira chito nasaijac euren olganzaco dan dantzeetan», 10 or.

CONCIENCIJAAC (KonTzienTzia), «Baina piesta zaleen concienci-jaac», 181-182 or. «Ta cristinaubeen conciencijetaco duduac erabaguiten», 39 or. «Conciencia nasijac, ta oitura desonestubac», 64 or.

PROVINCIAN (ProbinTzian), «Vizcaijan, ta Provincian», 63 or.

CEINTZUC, «Ceintzuc dirian luxurijaren azogua», 118 or. «Ta ceintzuc eguin citubeen piesta», 131 or.

VENGANTZAAC «Gorrotuac, vengantzaac, burrucac, maquilacaac», 75 or.

DANTCETACO «Au esanagaz eureen dantcetaco pecatu loijac», 176 or. «Ta emacumeen arteco dantza naastubac». 89 or.».

ERANZUNGO (EranTzungo) «Oneen ondoric eranzungo jacue erabatera», 105 or.

MORTALTZAT «Pecatu mortaltzat eracusita daucazan gauza desonestubac», 121 or.

PALTSUAI «Jaungoico paltsuai eureen icenac», 148 or.

PERSONA (perTsona) «Ta edade guztietaco persona dantzazaliac», 126 or.

PENSEETACO (penTsetaco) «Ta gueijago penseetaco, dantzeetaco verenuac», 164 or.

INDECENCIJAZCO «Edo naasteetan bada indecencijazco gauzaric danzaan», 157 or. «Modia, indecencia, ta luxurijaren convitgarrija», 200 or.

ELTZACAAC «Errazoe eltzacaac, ez icen desonestubac», 200 or.

DABILZAN (dabilTzan) «Escu artian liquinduta dabilzan emacume ezkondu bagacuac», 50 or.

5.—*Barneko ozendurak.*

Fr. Bartolome-k, bizkaiera nagusiak bezala, joera handia dauka, gaztelaniaren eraginez, barneko heskariak ozentzeko, horretan euskararen lege zahar eta gotortu baten aurka jardunez. Guretzat gaztelaniar ukipen geograikioaren urradura fonetikoa da.

SERVIDU «Inoc bere ezin leguijala, Jaungoicua serbidu, ta diabrubagaz dantzaan eguin...», 79 or.

ESCRIBIDU «Escribidu evenac», 9 or. «Lotsa nasala escribiduten», 64 or. «Ta Tertulianoc gueijago escribidu even piesta galdubeen», 80 or.

ESTADUCO «Eureen estaduco cereguinai cobru emoteco», 40 or.

ATREVIDUBA «Uts eguite atreviduba, to(sic) pena andija merceduten dauena», 12 or.

LIBERTADIA «Eurac esan oidaveen, libertadia, edo licenciija», 154 or.

DESONESTIDADE «Beste desonestidade guztia lotsa bagaric airian darabilee», 67 or.

VIRGINIDADIA «Ezcondu bagacuac virginidadia galduta, viurtuten dira...», 82 or.

CONSENTIDU «¿Cer consentidu dezu, ta eguindozu sarritan dantza», 130 or.

N/L ondorengo ohizko ozendurarik ez, logikoa denez, gure autorea bizkaitarra delarik, hots, *alTara, Israeltarrei* (138 or.) *genTia* (gentiaren 74 or.)

6.—*Bustidurak.*

Gure idazleak bizkaierako joeretan sartzen diren bustidura bereziak, batez ere, TZ eta Z kasuetan. LL bustia askotan bokalizazioz hautsi egin ohi du, eta are gueiago Ñ delakoa (*seinorac, enpeinu*). -ZALE/TZALLEA batzutan bustiduraz (*ucazalliac, 145*); beste askotan gabe (*odolberozailiac, 118*).

BACOKHA (bakoitza), «Joco aldi bacoedian ogueta amar ducac», 29 or.

LICHAQUIO (litzakio), «Gania etorrico lichaquio, jocuari, isteco», 15 or.

MINGOCHAI (mingotza), «Ur berdiai, ta mingochai ichita», 21 or. «Trago mingocha arimiari emoten deutsalac», 171 or.

GACHAC (gaitzak), «Cristandade guztia desondreetan daueen gachac», 8 or. «Ta beste batzuc laburtuten ditubee gach bagacua bere», 13 or. «Ta gachetaraco jaquituriija», 118 or

- GOIXTARRA (goiztarra), «Ta gacheraco jaquituriya goixtarra gaiti», ibidem. «Goxian Jaugoicuagaz, ta arrats...», 80 or.
- NOS (noiz), «Nos arpeguijaquin, nos besuaquin, nos sabeleequin, nos albuquin alcar ez joco», 67 or. «Ezdeutsaz inos sinistuten emacumiari», 114 or.
- DEDILLA, «Ez dedilla inor engainau», 79 or.
- ILLTEN «Baina illten dira cristinaubeen arimac», 79 or.
- BAÑO, «Ta orduban celan bait, baño ez compeseetia», 53 or. Alabaina, gehienetan bustidura grafikorik gabe: *baino* (56 or.), *baina* (46 or.).
- Esan dugunez sudurkari bustia (Ñ) ia beti hautsi egiten du, gutienez, grafia mailan. Beraz, *baino* 46, *inoc* 79, *engainu* 79, *empeinu* 125, *soinuba* 28, *seinoraac* 116, etab.
- SEINALLEETAN, «Beste batzuk seinalleetan deutsee dantzai erne lecuba», 138 or. Hemen ere sudurkaria bustidurarik gabe (*seina-eta* ez *seña-*).

7.—Disimilapenak.

Hona han-hemen atzemaniko kasu urri batzutan disimilapen nabariak, hizkera arrunta baten adierazgarri:

- BERENO (veneno), «Naasteco dantzeen bereno madadicatuba azaldeetara», 10 or. «Ta pristija venenotsubac oinduari verenua ezartzen deutseen leguez», 160 or. Hemen Fr. Bartolome-ren desbatusun fonetiko itzala; izan ere, perpausa berean batean *venenotsubac*, eta bestean disimilapenez *verenua*.
- IRURI (irudi), «Pecatarijac aleguere iruri arren», 25 or.
- LAUDEUN (larehun), «Esandan moduco eun, berreun, laudeun», 56 or.
- BEGAZ (beraz), «Begaz ezda pecatu, dantzan eguitia» 159 or.
- BIDAUAC (biraoak), «Bidauac eta maldecinoiak ezartzen ditudalaco», 177 or.
- Beste zenbait aldaketa artean, disimilipenaz aparte, *pristija* 160 or, *solbardaan* (metatesia 64 or.), *echuria* 27 or.

8.—Sinkopaziak -TU/DU atzizki kasuan. Dardarkariaren erorketa.

Aztergai dugun obran *sinkopazioa*, ia etengabea da; joera hau ere nabaria bizkaieraren eremuan, baina beste euskalki batzuetan ere, adibidez, Gipuzkoan Zegama-ko subeuskalkian (*Goierrri*, *Ataun*,

Segura, Idiazabal, etab.). Gainera, kasu batzutan R dardarkariaren erorketa (noRC = *noc*, noRberac = *noberac* aRtan = *atan*).

LIBRAU, «Faraonen escu gogorretati Isrrael (sic) librau zanian», 35 or.

ASMAU, «Arimeen arerijuac asmau dituban olgheetan galdubac bere», 7 or. «Asmau vedi, naijeen dan gauzia», 14 or. «Demoinuac asmau citubala», 138 or.

ESAMINAUTA, «Dantzia eguiten daveen moduban. esaminauta», 9 or.

PENSAU, «Ta cer pensau gueijeen daucana», 9 or. «Zu gaiti gauza chaarric pensauco», 90 or.

OLGAU, «Celan olgau leitequian demporiaren parteti», 27 or. «Edo atan olgau biar davee», 134 or.

CANSAUBARI «Bai gorputz cansaubari atseen eraguiteco», 7 or.

ENGAINAU, «Ez dedilla inor engainau», 79 or.

APARTAU, «Ume condo batzuc apartau ezquero», 55 or

NAASTAU, «Ta dantza naastau bacoherentzat erreguela bat», 37 or.

MUDAUCO, «Ez jaco alaco gurasuari coloreric mudaucó», 59 or.

ICENTAU «Icentau dirian olgheeta desonestubeetara». 122 or. «Icentau dan capituluban», 165 or.

TOPAU, «Errazoe onen errespuestaric ezin topau izan dot nic», 125 or. «An topauco dau», 174 or.

SALVAU. «Coroia edeguijac salvaucó baguinduz», 168 or.

ARMAUTA, «Beti guerria armauta dauqueenac?», 204 or.

ERRAPARAU, «Edoceanec Errijeetan erraparau daiquien», 199 or.

COMPESAU, «Sarri compesau arren, beinbere ondo compesetan ezdiriala», 183 or. «Ta ondo compesau bera ezin leitequezala», 183 or.

EZETARA, «An topauco dau, ezetara bere ezdala...», 174 or.

NOBERAREN, «Olgheetia da, noberaren cer eguin nausijai», 14 or. «Noberari ezbaucó leguez», 11 or. «Noberac gura daven moduban», 12 or.

ATAN, «Gaztiac, cetan, edo atan olgau biar davee», 189 or. «Edo atan olgau biar daveela», 192 or. «Nos bait zetan edo atan olguetia», 12 or. «Laster librauco da naaste atati» 113 or. «Ocasione atan sartutia consentiduten davenian», 46 or. «Impame ataco pecatubac», 154 or.

CETAN, «Gaztiac cetan, edo atan...», 134 or. «Cegaiti asi zirian, ta dagozan tercijora 'celan etorri dirian», 106 or. «Ezda bada cetan esan...», 188 or.

NOC «Nos noc dantzara eruango eta dituban», 65 or.

9.—*Etimologismo fonetikoak.*

Etimologismo fonetikoa, bereziki, konposakeran eman ohi da konposagaien elementuak nabarmenegi adierazi nahi direnean, eta zilegi ez diren kontsonante-multzoak pilatzen direnean. Hona kasu batzuk:

MINGOCHTUTA (mingochtuta), «Ta ozpinez mingochtuta, odoltuta, illunduta», 4 or.

BOSTGARREN (boskarren), «Bostgarren lecuban piesta zaliac», 179 or. «Pensau eguizu bostgarrenian», 163 or.

GACHTSUBAGO (gaiztsuago), «Ta gachtsubago, edo malecijotsubago», 117 or.

ATSTA (atsa), «Sendiduten davee eureen pecatubeen atsta», 183. Seguraski, inprenta-hutsa da soilik.

DEUTSCUBEENIAN, «Erremedijeetan diriala, esaten deutcubee-nian», 207 or.

DEUTSCUNA, «Evagelio Santubac aguinduten deutcuna», 42 or. «Lecu ascotan encargueetan deutcu», 22 or.

EUTSCUZAN, «Ez eutscuzan Jaungoicucac oinac emon», 79 or.

10.—*Dardarkariaren durretiko protesia.*

Dardarkariaren muturrean, ia beti, ohizkoa denez, ezaguna den protesia.

ERRIAL (real), «Edo tantu bacochian errial bat baino», 29 or.

ERREMEDIJAU, «Munducucac ezin erremedijau leguijeez», 148 or. «Ezcutubeetaco gauza chaarrac erremedijeetan diriala», 207 or.

ERRAPARAU, «Edo ceinec Errijeetan erraparau daiquien», 199 or.

ERRESPETOZCO, «Edo errespetozco personaren batec erregututen», 127 or.

ERRESPUESTIA, «Ta ara emen zortzigarren urteeriaren errespues-tia», 207 or.

ERROMATI, «Quendu gura izan zitubeen Erromati naasteco dan-tzaac», 206 or.

ERLIGINORIC, «(Oneen erehijan) ez erliginoric», 17 or.

11.—*Afrikazio ez-ohizko zenbait.*

VITZIJA, «Ceure amodijuaren su vitzija», 6 or.

VITZI, «Ta argujaren artian loituta vitzi gure daveenac». 150 or.

«Ta Cristinaubac vitci ditezen jaquinaren gainera», 34 or.

ATZIJAC, «Desonestidadeco escolean atzijac», 59 or.

LUTZARO, «Guela estu baten lutzaro oian dagan gaisuarena»,
182 or.

B. BOKALISMOA

Fr. Bartolome-ren obran azaltzen den bokalismo fonetiko aski nabarra da, bereziki, textuak herriaren maila fonetiko arruntean eman daitezkeen aldaketa gehienak jasota daudelako. Bokaleen aldetik bost bariante, beste euskalki gehienetan bezala: a/e/i/o/u. Bainan multzo horrek bi subsail sortzen ditu diptongoen eta hiatoen arloan.

Hiatoen mailan talde hauek atzeman daitezke:

o + a > ua, hots, «oa» etimologikoa «ua» bilakatzen da, lehen bokalearen ixturaz (zoroa = *zorua*, ardaoa = *ardaua*, daroa = *darua*).

e + a > ia. Hemen ere ixtura lehen bokalean. Gehienetan, noski, emaitza fonetiko horretan artikulua presentzia atzeman behar da; bat *ea* etimologikotik, hots, kolore/*kolorea-tik* seme/*semea-tik*, bainan beste askotan *aa/ea* > *ia-tik*, hau da, *amaa* > *amea* > *amia*, *neskaa* > *neskea* > *neskia*, *alabaa* > *alabea* > *alabia*. Nahiz-eta beste euskalki gehienetan kasu honetan *aa* gisako bikoizturak ez eman, bizkaierak onartzen ditu (Mogel-en: «Peru Abarca»-n ere aski garbiak dira (*nebaakaz* 68, *bagadaan* 96, *azaak* 44, *ormaak* 76, *koplaak* 146). Bikoiztura horietan, bada, *a* etimologikoa gehi artikulua datza. Beste batzuetan arrazoinik gabeko bikoiztura bokalikoak eman daitezke *aa/ee/uu* kasutan (adibidez, *luur* ez-etimologikoa Fr. Bartolome-rengan); bainan, *aa* amaiera-koan artikulua eragina datza gehienetan. *Ee* bikoizturak, oso maiz, aditzetan gertatzen dira: *dautsee*, *evelako*, *nabee*. Deklinatiboetan bokale elkarketagatik: *echeetan*, *esamineetan*, *etab*.

Diptongoen mailan, berriz ohizko bost talde:

ai ei oi au eu.

Fr. Bartolome-k, oso maiz, gorde egiten du diptongoa, beste bizkaitar autoreetan l-aren bustidurak (ll) i -aren itzaldura eta monoptongapena suposatzen duenean ere (adibidez, *dantza zailiac*, *dantzailiac* ordez). Beste goranzko taldeak, ia beti, hiato gisa kontsidera daitezke, hots, ia/ie/io/ua/ue (erre/mi/en/ta = *eRemjenta*, bost silabaz). *Priesa*, *piesta* gisakoetaz arituak gara jadanik.

Alabainan, erdikontsonanteetan emanen da gure autorearen nabartasun gaitz eta oparoena *yod*-aren tratamendu bereziagatik bokale tartean (*opicijo*, *eguiija*, *concienciija*, *azalqueriija*, etab.) Bestalde, Fr. Bartolome-k biziki joko du «Wau» erdikontsonanteren hiatozko prozedurak gotortuz: suac > *subac*, odoltsuac > *odoltsubac*, barruan > *barruban*. Berezitasun fonetiko hau, noski, ez da Markinakoa, ala Bizkaikoa, bakarrik, Gipuzkoan bertan, Beterrin, aski hedatua dago, baina Fr. Bartolome-ren liburuan, ia, sistematikoa gertatzen da.

Yod erdikontsonantea hitz-haseran eta bukaeran. Haseran *x* (gaztelaniazko *j*)-ren balioa dauka (jarri = *xaRi*). Hori da Markinako ebakera. Lekeitio aldean *ž* litzateke hots, frantzesaren gisako «j»-rena, eta Arratian *j* (gaztelaniazko *y*)-rena. Beraz, Jaungoikuak (*xaungoikuak*), jako (*xako*).

Hitz barnean, ordea, delako *Yod* hori bokale artean *š* gisa ebakitzen da Markinako subeuskalkian; Fr. Bartolome bertakoa izanik jatorriz, textuan ematen diren *guichija*, *luxurijotsu*, *cilicijuac*, *vitzija*, *nasaijeen* kasuak *š* gisa ebaki behar direla uste dugu. Hots, *guztija* (*gustiša*), *beguijac* (*begišak*).

Hau guztia kontutan izanik, ikus dezagun, bada bokalismoa sailez-sail.

1.—*Wau* erdikontsonantea.

Esan dugunez, fenomeno fonetiko honek prozedura hiatodunak gotortzeko joera adierazten du; euskara arruntean ezagunak ditugu, lehen ere, *suBerte* suerte, *biBolin* biolin, *aBua* aua kasuak. Beraz, bisilabadun liratekeenak hirusilabadun gertatzen dira. Fr. Bartolome-ren idazkian erdikontsonante honen tartekadura, ia, etengabea da. Hona adibideak:

CERUBA, «Jaungoicuaren bildur bagacuac, Ceruba galdubac», 149.

«Ta Martirijeon egunac, Cerubari gracijac emonagaz», 143 or.

SARAUBA, «¿Cein dirian chaarrago, Biguiria, ala Sarauba?», 117 or.

Bainan *wau* gaberik: «Biguiraric, biguira, sarauric, sarau», 192 or.

- SANTUBAC, «Santubac ez cirian, dantzariac uste daveen moduban olgau», 190 or. «Ezda Santuba, edo Santia ondreetan», 108 or. «Ta olgueta santubeen *Neurria*», 5 or.
- ISPILLUBA, «Ta virginidadiaren mirarizco Ispilluba», 159 or.
- PAMAUBAC, «Icentau dirian Eracusla pamaubac, ta beste ascoc», 129 or.
- DIABRUBAREN, «Ceimbat arima diabrubaren sareperatu dituzun ceure dantza...», 131 or.
- ARDAOTSUBAQUIN, «Ta ardaotsubaquin Jaungoico palso ascoc», 141 or. «Olgueeta ardaotsubac, loijac, ta odoltsubac euqueezanac», 143 or.
- ZITUBACO, «Ta pecatubeetati Jesucristoc librau zitubaco», 144 or.
- ARGUMENTUBAC, «Datza zaleen urteneraac, edo argumentubac», 132 or.
- BATUBAC, «Ta artzaquin, batzubac ill artian», 142 or.
- MUNDUBA, «Onan topau evene Apostolu Santubac munduba», 142 or.
- DESDICHAUBAC, «Ta nasaitasuna nai daveen desdichaubac verba eguiten daveela», 132 or.
- ZUZPIRUBA, «Orduco soinuba izango da nire zuzpiruba», 163 or.
- DEUTSCUBEENIAN, «Erremedijeetan diriala, esater deutchubee-nian», 207 or.
- NAASTAUBAQUIN, «Errijeetaco piesta, ta dantza naastaubaquin», 150 or.
- BILLATUBA, «Toqui apartecua, ta billatuba da», 188 or.
- ASMOTSUBAC, «An icasten dira, inor engaineetaco arte asmotsu-bac», 198 or.
- CRISTINAUBAI, «Licenciya cristinaubai emoten deutsanac», 194 or.
- EZCUTUBEETAN, «Ezcutubeetan gauza chaarraguac», 195 or.
- SUBA, «Luxurijaren suba garretan euquiteco gueiric...», 47 or.
- ONDRAUBA, «Nescatilliaren izen ondrauba», 51 or.
- LIBURUBETAN, «Theologijaco, ta eracuste oneco liburubetan», 7 or.
- NECATUBA, «Bai buru necatuba arinduteco», ibidem.
- SAGRADUBAN, «Esaten dira eureen gainian Escritura Sagraduban», ibidem.
- MODUBA, «Naasteco dantzia eguiten daveen moduban», 9 or. «Ta eguiten dirian moduban», 45 or.
- ATREVIDUBA, «Uts eguite atreviduba», 12 or.

CAPITULUBA, 11 or.

SOINUBA, «*Eitza, Pasiua, Soinuba, ta dantzia*», 28 or «Ta nesca baten trompiac, edo soinubac tambolinarena», 62 or.

AZARTUBA, «Ceuri verba eguiten azartuba», 6 or.

GALDUBAI, «Ta oitura onai, edo galdubai ascotan izatia...», 7 or.

CONTUBAN, «Cristinau itsubac, contuban jausi ditezan eureen uts eguite...», 10 or.

POZUBA, «Impernuco pozuba, Babilonijaco labia», 86 or.

BURUBA, «Ichi bagaric darraicon gogua, buruba, ta gorputza bere», 19 or.

ITSUBAC «(Gutziz itsubac eta gorrac, edo umiac ezbadira)», 99 or.

MADARICATUBAC, «Gueure piesteetaco dantza madaricatubac», 78 or.

ESTADUBA, «*Edana, Jantzija, Nasaitasuna, ta Estaduba*», 47 or.

SARAULECUBAC, «Euquiten ditubee Andiquijac eureen Biguira edo Saraulecubac», 119 or.

SARAUBAC, «Andieheetaco Saraubac malecija gueijago, luxuriya sutsubago», 119 or.

GAVAC, «Ta nos palta dira piesta egunian plazaan gavac ordubac emonda bere» 62 or.

GORUBETIAREN, «Baserrijeetan, edo ezpatetiaren, edo gorubetiaren», 110 or.

ORDUBA, «Gura davenac, gura davena eguiteco, orduba dala», 66 or.

DESONESTUBAC, «Escu estutuac desonestubac...», 68 or.

PROPOSITUBA, «Ta ez eguiteco asmua, edo proposituba artu artian», 114 or.

DIABRUBA, «Aingueruben tristecia, ta diabrubeen poza», 79 or.

GACHTSUBAGO, «Baina sarauba chaarrago, ta gachtsubago», 117 or.

TURCUBAC, «Eze, turcubac eurac bere lotsatuco litzatequez», 111 or.

CEUBEEN, «Ezbada ceubeen eheetaco verba», 111 or.

2.—Ua < oa

Markina-ko subeuskalkian ez-ezik, Bizkaiera nagusian eta Gipuzkeran, bereziki, aldaketa fonetiko hori oso ohizkoa da. Ondorengoak aldaketa horren adierazgarri dira:

SAGRADUCUAREN, «Ta Congregacinoe sagraducuaren ordena asco bere...», 172 or.

- BIDAUAC, «Nic lapurretan equiten dodalaco; bidauc ta maldecinoiac ezarten ditudalaco», 177 or.
- VERENUA (veneno), «Ta pristija verenotsubac oinduari verenua ezartzen deutseen leguez», 160 or.
- LUA (loa), «Ta sarri zurrauta, lua, ta jana laburtuta» 181 or.
- GURASUAC, «Eleisiaren guiza aldi guztietaco Gurasuac», 8 or.
- CONCILIJUAC (concilio), «Trentoco Concilijuac declarauta, ta aguiduta dauca», 175 or.
- OBIAGUAZ, «Pluma obiaguagaz, ta zelo Santubaguagaz amaitu da-guijan», 11 or.
- JAUNGOICUA, «Ederra, garbija, ta Jaungoicozcua arantzaz», 4 or.
- OSUETAN, «Ta jai osuetan, meza nausitaco», 40 or.
- PASIUA, «Pasiua berez ez ona, ta ez chaarra da», 31 or
- BESUAC, «Edo paparra aguirijan, edo besuac bilosic», 51 or.
- JAATECUA, «Ta ascotan vijamoneco ganadu jaatecua echera batutia», 57 or.
- OSUA, «Ez jaco beliari usua esaten, ez bada belia», 51 or.
- ERUATEN, «Plazaco piestara eruaten dan jantzija», 49 or.

3.—*Ue < oe.*

Aldaketa fonetiko hau ere aski nagusia da Gipuzkoan eta Bizkaian bereziki, eta, noski, Markina-ko subeuskalkian.

- DINUEE (dinoe), «Ta aimbat moduric oneenagaz ibili dalaco, esan legui, dinuee», 128 or.
- DARUEZAN (daroazan), «Andiquijeen Biguirara daruezan andra», 118 or.
- DARIJUELA (darioela), «Aguineetati ura darijuela, duazan guizonac», 129 or.

4.—*Ia < ea.*

Ondorio bokaliko hau oso ohizkoa da euskararen eremuan, eta ez, soilik, hegoaldean, baita iparreko zonalde batzutan. Oso bizirik dago herriaren ahoan. Fr. Bartolome-k joera bizia talde horiek aldatzeko; oso gutxitan errespetatzen du *-ea* konposagai bokaliko. Bestalde, *-ia* emaitzak eduki dezake bide luzeagoa ere, hots, *a* organikari mugatzailea edo artikulua erasten zaionekoa, *aa > ea > ia* prozedura emanaz. Baita eo-tik *-io* (abadeok *abadioc*); exenpluz, *nescaa > nesquea > nesquia*. Gainera, prozedura, hori daraman hitzak,

normalki, ez du yod (ija/ijua) delakorik. Horiek guztiak isladatzen dira ondorengo zerrendan.

Badirudi -ia ondorioa ez dela ematen pluraletan -aac bikoiztura eutsiz eta berdin singularreko inesiboan (dantzaan, ez dantzian).

ECHURIA (*Echuraa/echurea/echuria*) «Cristinau bacoachac daucan leguez, aparteco echuria», 27 or.

IBILTIA, «Ez Jaungoicoaren bildurric, ibiltia», 17 or.

DEMPORIA, «Biar daveen demporia, iragoten badavee», 40 or.

DANTZIA (dantzaa/dantzea/dantzia), «Ta bestiac: dantzia berez pecatu izan ez arren, 9 or.

BESTIA, «Bestia neuria. Curutze orretan ceure Gorputz biguna», 4 or.

ARTIAN, «Batzuc lau ormaren artian sartuta», 9 or.

USTIAGAZ, «Ceuc ondo daquizun ustiagaz», 5 or.

PASJETIA, «Edo osasuneraco pasietia gauza ona da», 32 or.

VERBIA, «Jaungoicuaren Verbia eracusteco», 39 or.

ERRIALA, «Ta erriala bere escuban dala», 29 or.

GENTIAREN, «Ta euscal errijeetaco gentiaren», 74 or.

DIRIAN, «Ta Eracusleen liburubetati ateradirian», 104 or.

UTS UNIAC (hutsuneak), «Imini dan Errazoiac bere zatijeetan uts uniac daucazala», 104 or.

COLORIA, «Guzurrai emoten deutsee eguijaren coloria», 135 or.

DOTRINIA (dotrinaa/dotrinea/dotrinia), «¿Baina cer eguingo davee guichiago, dotrinia daguijeenac?», 94 or.

QUEIA (queea/queia) «Da luxurijaren suba, ta queia». 67 or.

EMACUMIAC, «Ta chito sarritan guizonac, eta emacumiac, zaarrac», 136 or.

GARIALA, «Ta Praileric gueijeenac juaten gariala piesteetara», 177 or.

LIBERTADIA, «Pecatuba, libertadia, ta nasaitasuna» 132 or.

ERACUSLIAC, «Esanac imiten ditu Eracusliac», 173 or.

ABADIOC (Abadeoc/abadioc) «Ondo guengoquez prailioc, eta Abadioc», 168 or.

SUGUIA, «Sugia leguez, edo sierpia leguez», 138 or.

ONDRIA (ondraa/ondrea/ondria), «Eguin bequijo bada ondria», 165 or.

GIRIA, «Ta orduco dantziaren azqueneco giria vitzitzati...», 163 or.

- CIRIALA, «Leen bere eguiten ciriala», 153 or.
- ERRESPUESTA, «Ta ara emen zortzigarren urteeriaren errespuestia», 207 or.
- UCAZALLIAC, «Jaungoicoucazalliac. Guerra guinac bere gueitu ditubee...», 145 or.
- TINTIAGAZ, «Oitura charren tintiagaz zetacatuta dagozan leguez», 182 or.
- ZIRIANIAN, «Ya nos olgau batzirian alan, ez Santu zirianian», 190 or.
- GAZTIAC, «Gaztiac cetan, edo atan olgau...», 191 or.
- LIBRIA, «Nai ezconduba dala, nai libria dala», 204 or.
- UMIAC, «Ta vitzi dirian gurasuac, ta umiac», 205 or.
- BIAR, «Ta gorde biar daveena, da», 12 or.
- GAUZIA, «Asmau vedi, naijeen dan gauzia», 14 or.
- BELIA «Ez jaco beliari usua esaten...», 51 or.
- EDADIA, «*Edadia*. Plazaan tanbolinagaz dantzan...», 47 or.
- ECHIAN, «Ta templura juan ezaindanac, bere echian...», 141 or.
- UCATUTIA, «Batio-ucatutia, sacrilegijua, luxurija», 85 or.
- ENTZUNIAN, «Erdi entzunian, edo ondo entzun bagaric», 52 or.
- VERDIAC, «Arei darraicuezan azalquerija verdiac», 60 or.
- ALAVIA, «Ama loijaren alavia loija», 59 or.
- PALTIA, «Ateraten davee placiaren paltia», 62 or.
- TROMPIAC, «Ta nesca baten trompiac», 62 or.
- SAMIA (samaa/samea/samia), «Oraingo dantzeetan ezjaco samia ebaten», 79 or.
- PIESTIA, «Ta diabrubeen poza, ta piestia», 80-81 or.
- EGUITIA, «Goix parteti eche viarrac gaztiac eguitia», 56-57 or.

5.—*Bokale bikoizturak (aa, ee, ii, uu)*

Jakina denez, Bizkaiko hizkera zenbaitek biziki gordetzen ditu bokale bikoizturak edo geminazioak. Gauza ez dago garbi. Batzutan, bikoiztura horretarako ez dago inolako arrazoin etimologikorik, adibidez, *luur* idazteko *lur* ordez, ala *charrac* *charrac* ordez; deribazioan eta deklinabidean ere *-ae* etimologikoak aunitzetan *-ee* dama Bartolomerengan; exenpluz, *olgueeta* (-ETA atzizkia dagoela tarteko onartuta) etimologikoki *olgaEeta* litzateke, eta fonetikoki *olgeta* soila. Kasu horretan (eta beste gehienetan, ordea) *olguEEeta* ageri

da. Deklinabideko inesiboan berdin, hots, *alavEEtan* alavAETan etimologikoaren ordez, ala gutienez, *alavEtan* ordez.

Beste kasu askotan, ez dago dudarik, geminazioa *mugatzaillea* markatzera dator, hitza, berez, *a* organikoaz amaitzen denean. Adibidez, *nescaac*, *dongaac* (*donga* apofoniaz), *eltzacaac*, *seinoraac*, *andraaac* (apofoniaz). Hauetako batzuk ergatibo singularrean daude, beste batzuk, berriz, pluralean, ezen-eta Fr. Bartolome-k (bizkaiera nagusiak bezala) ez du pluralerako -ec/ek amaiera ergatibo berezirik. Guk kasu bakan bat topatu dugu honetan, alegia, *daguijanEC* kasua («Dantzaren arec, ta olgüetan arec cer dirian daquiñanEC», 129 or.). Baliteke besteren bat egotea, baina salbuespenak dira.

Inexibo singularrean ere -aa maizkoa da, horietan, normalki, *aa* > *ee* > *ia* tipologiazkoa ematen ez delarik.

Geminazioek, bestalde, jarrera expresiboak ere badituzte, alegia, berez -ie taldean eman behar litzatekeena š erdikontsonanteaz -IJEE-ra iritsiz (martirien *martirIJEE*n, urietaco *urIJEE*taco), eta *ai* taldean -AIJEE-ra ailegatuz (nasaien *nasAIJEE*n) Bere aldetik, -ia taldeak -IJA eman dezake ondorio fonetikotzat -ii bikoizturaz. Hori gertatzen da *eguiija* hitzarekin gehienetan (nahiz-eta 55 orrian hainbestekorik gabe azaldu, hots, *eguijazco* soila gisa).

-Io taldea *yod* erdikontsonanteaz -IJO bilakatzen da (luxuri-Jotsu), eta gehienetan bigarren bokaleraren ixturaz -IJU (concilIJUa, estudIJUac). Baita diptongoaren taldean -oi -OIJ (LoIJOlacua, leIJA) bilakatzen da.

Badirudi Fr. Bartolome-k ahaleginak egin nahi dituela konstatapen bokaliko horiek jasatzeko. Berak esaten digu: «Esan legui: verbiaren luce laburra, ascotasuna ta jagocan aitutia eracusteco, obeto daguala letra *bitubagaz*». Gure susmoa da, batzuetan, analogiak azio txarrak ere egin dituela, behar ez direnean ere bikoizturak ezarriz (batez ere, *a* etimologikorik hitz barrenean ez dagoenean), baina, beste askotan Markinako subeuskalkiaren zintzotasun fonetikoak dira. K. Mitxelenak zuhurki dio: «La zona más conservadora a este respecto parece ser o haber sido la parte más oriental del área vizcaína: Marquina y Durango (cf. Capanaga, los dos Astarloas, Moguel, Fr. Bartolomé), y el vic. de Guipúzcoa y en particular el de Oñate (cf. Garibay, RS, ms. de Oñate)». (Fonética Histórica Vasca, 111, 5.2, d). Gainera, Mitxelenak aitortzen digu joera bikoiztzaile horrek, nolabait, arkaismo bat isladatzen duela («predominan netamente los casos en que la comparación o consideraciones morfológicas demuestran de modo indudable que estas

hablas vizcaínas no han innovado, sino conservado» (Fonética Histórica Vasca, 112, 5.3).

Gure aldetik, bestalde, susmoak eta zalantzak ditugu bikoiztura edo geminazio berezi batzuen zergatikoaz. Ez dakigu garbi bikoiztura horiek geminazio benetakoak diren (grafia hutsak diren), ala halako luzapen fonologiko soilak. Moguel handiarengan, noski, jokatibide antzekoak atzematen ditugu «*artzaatu, baantzut, laandu EdaARI, lotsaARI* (partes pudendas)» kasuetan; baliteke, bestalde, bikoiztura hori erroaren marka eta atzizkiarena (hor latineko -ARI objetibalarena) hobeto bereizteko ematea. Horrelako konposakerazko lotura eta sinkopa arazoak kontutan eduki behar litrateke fenomeno berezien interpretapenerako, ezen-eta autore batzuen joera etimologistak konposatuetan konposagaiak (componentes) ongi bereiztera bultzatzen baiditu. Badakit honek ez duela explikatzen oro, bainan hau ere (*Markinaldeko* joera geminatzaileaz aparte) kontutan edukitzekoa da. Konposakera eta deribazio edo eratorpenezko lege zenbait autore zahar hauetan ez da ongi ematen. Honetaz ikus luzeki gure «Hitz konposatu eta eratorrien morfo-fonetika» liburua (Edic. Vascas, 1980). Izan ere, kontutan hartzekoak dira $a + e = e$, (*ama/amAEn = amEn*, $a + o = o$ (*ama/amAOk/amOk*) emaitzak deklinatibotan. Konposakeraren legeak, berriaz, $a + o$, $e + i$, $o + a$, $e + a$ etabarretan (*basAerri = basErri*, *amAOrde = amOrde*) bere sinkopaz eta asimilazioaz oso kontutan hartzekoak dira. (Ikus aipaturiko gure obran 138-147 orriak lege fonetiko guztietaz, zehazki).

Pasa gaitezen adibideak sailkapenez ematera.

a) *-ii bikoizturak. -ij(e), -ij(a), ij(o), ij(u) errealizazioak*

Aztergai dugun obran kasu bakar bat topatu dugu. Geminazio honek aski expresiboa dirudi. Hitz hori *eguiija da*.

EGUIIJA, «Baita eguiija da, dantza naastauti urtetan daveela», 199 or. «Ta egiija esateco, eguzquijari beguira bertan pecatu», 67 or. Azkeneko kasu honetan *egiija*, eta ez *eguiija*; baliteke inprenta-hutsa izatea, *gi* ez baitu ia noiz *gui* balioz erabiltzen. Bestalde, *-ii* bikoizturarik ez (esan dugunez) 55 orrian: «Eguijazco examina onetati ezaututenda arguiro». Beraz, hitza bera hiru eratara hemen ere. Garbi dago Fr. Bartolome-ren obran (ortografariaren nahastea dela-eta) ez dagoela, aunitzetan irizpide garbirik batasunaren aldetik. Orain ikus ditzagun izenburuan izen-

daturiko *-ij(a)*, *-ij(e)*, *-ij(o/u)* taldeak. Lehenengo biak aski ugarik dira. Hemen \S balio duen yod erdikontsonanteaz (eta Mar-
kina aldean duen balioaz) mintzatzen ari gara.

-IJ(a):

- CONCIENCIJAAC, «Baina piesta zaleen concienciaca oitura chaaren tintiagaz», 181-182 or.
VIJAMONECO, «Ta ascotan vijamoneco ganadu jaatecua echera batutia», 57 or.
ENDECENCIJA, «Media, endecencia, ta luxurijaren convitgarrija daravileenac», 200 or.
CONVITGARRIJA, «Luxurijaren convitgarrija», ibidem.
BURUERICHIIJA, «Arrotasuna, buruerichija, dotorerija», 199 or.
VERDEQUERIJA, «Ta esan leguizan verdequerija altubac», 71 or.
BERARIJAZ, «Edo bularrac berarijaz jasota», 51 or.
LUXURIJARI, «Ta gorputza ondo prestaubac luxurijari sarri dei...», 51 or.
MALECIJAZ, «Demporan bada, malecijaz jaztenda», 41 or.
GRACIJAAC, «Edo egon lecuban Jaungoicuari graciaaac emoteco», 41 or.

-IJ(o/u)

- LUXURIJOTSU, «Ta andra naaste alemanijeen guisaan luxurijotsu ibilteco», 193 or.
CONCILIJUA, «Leenago Elisiac, ta Concilijuac agiundu (sic) dituben ordenac», 175 or.
ESTUDIJUAC, «Inos ichi bagaric eguin ezquero, estudijuac», 15 or.
BALIJUAGAZ, «Ceure Odol Santubaren balijuagaz erosi», 4 or.
SACRILEGIJUA, «Batio-ucaturia, sacrilegijua, luxurija», 85 or.
VIJOTZ, 16 or.
ERIJOTZACO, «Ezdavela jaquingo erijotzaco ordu artian», 98 or.
JUICIJUA, «Juicijua, ta modestija daucanac», 80 or.

-IJ(e)

- URIJEETACO, «Urijeetaco Alcate Jaunac», 151 or.
GUEIJEENAC «Juaten dirianetati, gueijeena dira libriac», 54 or.
NASAIJEEN, «Eureen olgueeta nasaijeen», 204 or.

b) *-uu bikoiztura*.

Bikoiztura hau ere kasu bat bakarrean ematen da gure obran, hots, *lur* kasuan, *LUUR* gisa idaztean. Garbi dago geminazio hori, gutienez, ez dela etimologikoa, baina izan daiteke expresiboa ala fonologikoa Markinako kasuan, Fr. Bartolome-ren garaian.

LUUR, «Quendu leguijez guztiz eureen erricuac, eta luur barrucuac», 153 or.

LUURRECUAC, «Eta Errijac quendu leguijez eureen luurrecuac», 152 or.

c) *-aa bikoiztura*

Bikoiztura hau da nagusiena *-ee* taldearekin. Esan dugunez, bertan *-aa* etimologizanteak aparte, mugatzailearen lekukoak ikusi behar garbiro. Beste kasu bakan batzutan geminazio horiek (etimologiaren aldetik, eta bereziki hitz muturrean ala tartean) problematikoak dira. Agian, analogikoak eta expresiboak baino ez dira. Bestalde *-aa* bikoiztura gehienak ikuslean eta inexibo singularrean (*dantzaan, damaac*).

DEUNGAAC, «Dantzaac ain deungaac balira», 137 or.

PATRICARAAN, «Ta impameetaraco, patricaraan, edo muxilleetan laboria», 201 or.

ELTZACAAC, «Errazoc eltzacaac, ez icen desonestubac», 200 or.

OLGEETAAC, «Batzuc zabalduen dituee olgeetaac», 13. Baina, ia beti, *olgueeta* (gue) idazten du. Seguraski inprenta-hutsa da.

IRAACIJAC, «Condicinoe latcecuac, estubac, iraacijac» 16 or.

SEÑORAAC, «Señoraac, eheco gauzai cobru emoteco», 39.

BIGUIRAAC, «Erromedijac, Biguiraac, ta Saraubac», 105 gr.

CHAARRA, «Cristinauba aleguera izatia ez da berez gauza charra», 21 or. *Chaar* hau, noski, ez da etimologikoa, *aatea* (pato) ala *zaarra* izanen litzatekeen bezala.

LAARREGUI, «Ta gusto laarregui emotia gaiti», 5 or.

SOLBARDAAN, «Edo irugaz alcarri escubac solbardaan», 64 or. Inprenta-hutsez, 64 or. 46 orri gisa dator liburuan. *Solbarda*, noski, *sorbaldaren* metatesia da.

PIESTAAN, «Edo piestaruz, edo piestaan», 99 or.

DANTZAAC, «Gueroco Escolau batzuc leguez, dantzac *per se*», 84-85 or.

BANACAAC, «Inoc ezautu ezin leguizan banacaac», 82 or.

- DEMPORAAN, «Alaco demporaan olgueetia», 42 or.
 ERACUSLAAC, «Teologija Sagradubaren Eracuslaac» 44 or.
 EDAATEN, «Ta endamas guichitan edaaten davenari», 48 or.
 NESCAAC, «Bai andraac, ta bai nescaac», 50 or.
 VENGANTZAAC, «Oidituban ocasinoiac, gorrotuac, vengantzaac»,
 75 or.
 ERROSCAAC, «Prutia, edo erroscaac artuta», 70 or.
 AAZCARRIJA, «Gentiaren urteneria da guztien aazcarrija», 71 or.
 GARRAASI, «Nesca batac egiten dau garraasi bat» 72 or.
 ERRESPUESTAAN, «Ta onen errazoa emongo da zortzigarren erres-
 puestaan», 73-74 or.
 MAQUILACAAC, «Vengantzac, burrucac, maquilacaac» 75 or.
 DAMAAC, «Damaac gavian alcarregana batuta», 116 or
 NESCAAQUIN, «Ta cantau eguiten dozu nescaquin», 90 or.
 ORDENAAC, «Erregue Jaun ascoren ordenaac», 41 or.
 DESPEIDAAN, «Ta despeidaan dantzarijen errazoiac», 45 or.
 BIGUIRAAN, «Biguiraan egiten dira olgueeta modu asco», 112 or.
 SAMAAC, «Samaac armatuta, apainduta veguiracune ..», 77 or.

Eraskin gisa adierazten dugu *-oo* bikoizturazko kasu bat topatu dugula, alegia, *almidootutia* hitza («painueluac javoneetia, almidootutia», 57 or.). Bestea, hurbiltasunezko kasuan, *burloori* (burla hauei), 185 or.

d) *-ee bikoiztura*.

Bikoiztura hau, batez ere, aditzetan gertatzen da, eta, noski, deklinatiboen kasuan ere.

- ORREEQUIN, «Olgueeta madaricatu orreequin daucala satanasac
 itsututa», 126 or. «Eureen malecija aurreratuba», 118 or.
 DAVEE, «Norbait inos icusi badavee», 169 or. «Edo gutien daveela
 dantzan», ibidem.
 BALEBEE, «Ta Errijeetaco Piel Jaunac nai balebee bere», 151 or.
 DACARREE, «Eleisiaren Eracusla Andia dacarree testiguatzat dan-
 tzarijac», 155 or.
 PLACEETACO, «Ta orraco placeetaco, erromedijeetaco», 157 or.
 USEETANDAN, «Baina egiten dan, ta useetandan moduban eguitia»,
 158 or.
 LEUQUEE, «Guc au esatia, nai-leuquee Dantzazaliac» 192 or.

- DANTCEEN, «Gueure placeetaco dantceen sarija ondo autor deveenac», 76 or. «Ta naasteco dantzeetara juateco», 60 or.
- GORDEETIA, «Diruba conteetia, ta poltsaan gordeetia». 14 or.
- OLGEETAAC, «Batzuc zabalduen dituee olgeetaac pecatuzcuetaraguino», 13 or. «Dinot: aguirico olgueetariac», 41 or.
- ONEEC, «Saraubari darraicozan condecino oneec», 118 or.
- DARABILEE, «Airian darabilee olgueeta galdu areetan...», ibidem.
- ERNEGUEETAN, «Ta ernegueetan dagoz, inoc aintzat artu ezditubalaco», 70 or.
- EZBALABEE, «Nai ezbalabee, bestec bere eraguingo ez leusquijue», 114 or.
- PROVEETAN, «Errazoiagaz proveetan ezpada», 44 or.
- DOMEECA, «Ta jai osuetan, meza nausitaco, sermoetaco, visperetaco», 40 or.
- PENSEETAN, «Entzuten dirian, penseetan dirian», 101 or.

6.—*Apofonia.*

Apofoniak bokale berezi baten idekiera adierazten du. Konponakeran, batez ere, euskarari nabaria da *o* bokaleak *a* bilakatzeko duen joera (basO/basAkatu, artO/artAburu, sendO/sendAtu); berdin *e* bokaleak *a*-ra (sarE/sarAtu, bidE/bidAgain, orE/orAtu); *u* bokalearen kasuan urriago ematen da fenomeno hori; gehienetan, gorde egiten da, baina katU/katAkume salbuespena litzateke.

Hitz bakanetan bizkaierak joera bizi beradu apofonia egiteko. Fenomeno guztiok nabarmen gure autorearen liburuan.

- ERACUSLA (erakusle), «Icentau dirian Eracusla pamaubac, ta beste ascoc», 129 or. «Teologija Sagradubaren Eracuslaac, ta Errazoiac eurac gaiti dinuena», 44 or. «Ta Eracuslaric oneenac, ta gueijeenaac esan arren, vorondatez», 97 or. «Diadar eguiten davee Eleisiaren guiza aldi guztietaco Gurasuac, eta Eracuslaac», 8 or. Azken bikoiztura bokalikoak pluraleko ergatiboa adierazten du (-aek *ek* ordez, nahiz-eta F. Bartolome-k kasu oso urritan -aac eta -aec berezi).
- OBA (hobE), «Obada alcarregaz plazaan, edo beguiraan edo Sarauban olgueetia», 134 or. «Ta arimia salveetaco, ez olgueetia, ta penitencija egutia oba da», 191 or. «Ta alegueria berez, Jaungoicua, serviduteco, presta era obacua dala», 26 or. «Ta orregaiti bapere obaac ezdira», 155 or. Temen -aac bikoizturak ez du adierazten ergatiboa, plurale predikatiboa baino.

- UPACO (upEla), «Inoren upaco ardaua edaaten daveenac», 54 or.
 URRAGORRIZCO (urrEgorrizko), «Danen castucucac (sic) (kastakok) ziriala, araco, urragorrizco idiscua emacumeen...», 138 or.
 URRAGO (urrEago, más cerca), «Ceimbat gavaren urrago, aimbat ezainago, nasaijago», 68 or.
 SUGA (sugE), «Basoco suga, ta pristija venenotsubac oinduari verenua ezarten deutseen leguez», 160 or.

7.—*Diptongapen arrotzak.*

Jakina denez euskarari ez dagokio diptongapenik; euskarak dituen diptongo apurrak gaztelaniar mailebutatik jasoak ditu; alabainan, mailebuetan euskarak monoptongatu eginen du, *pOrtu* ez puertu, *eskOla* ez eskUEla, *fEsa* ez fiesta. Fr. Bartolome-ren obran diptongapenak gaztelaniar fonetikaren urradura garbiak dira.

- PRIESA (presa), «Ez dago piesta eguna, baina priesacuagoric», 56 or. «Guztia da priesia piesta eguna». 57 or.
 PIESTACA, «Asco juaten dira piestara», 57 or. «Orraco plazaco piestetara utseguiten ezdaveenac», 52 or.
 ERRESPUESTARIC (*arraposturik*, *erantzunik*), «Errazoa onen errespuestaric ezin topau izan dot nic», 125 or.
 POPUERZACUA (por fUerza), «Onetaraco popuerzacua da examine-tia», 44 or. «Ta gogoz, popuertraco (sic) lana», 19-20 or.
 Hiato prozedurak, berriz, *alcaboetia* (alcahuete?) kasuan.

II. ORTOGRAFIARI ETA KERARI DAGOZKIEN ALDE FORMAL BATZUK

Atal honetan ortografi-bitxitasun zenbaitez, hitz elkartu eta deslotuen tratamenduaz, grafema batzuen balioaz, etabarretaz mintzatu gara. Jakina da XIX mendean oraindik ez dagoela batasun handirik grafema batzuen tratamenduan. Fr. Bartolome-ren idazkietan, honetan, desbatasun eta inprobisaketa aunitz dago, logikoa denez. Oraindik ez da ikusten bere obran geroztiko *tx* grafema. *V* kontsonanteak, berriz, hedadura handia du oraindik, eta maiz, hitz batberan B grafemarekin eztabaidan egonen da (*biar*(behar)/*viar*). XX mendean inposatuko zen idazkera normatibizatu baten beharra nabaria zen. Horretarako, oraindik, Euskaltzaindia falta zen.

1.—Hitz-elkarketak.

Fr. Bartolome-ren garaian arau ortografikoak oraindik erakunde batek arautuak ez direlarik, eta, bestalde, idazleen praxia puntu guttiara hedatzen etzelarik, nahaste eta desbatasun aunitz dago. Bai puntu honetan eta beste askotan, karmeldarrak inkoerentziazko jokabideak dauzka. Ala ere, hitz-elkarketetan bere joera bizia ez negatiboa aditz-laguntzaileari lotzekoa da, eta bestainbeste laguntzailea aditza berarekin. Hona adibide batzuk:

- EZDAU, «Baina ezdau onec gure vihotzetati quenduten alegrija», 22 or. «Ezdau inoc esaten», 29 or.
- EZDAQUIJEENAC, «Cerdan, ondo ezdaquijeenac», 55 or.
- EZDAUCA, «Ezdauca gatzik, ezdauca gustoric», 9 or.
- OIDITUBEN, «Ta casic gueijenac nai oiditubeen olgueetaac dira», 28 or. «Aituten oiditubeen, achaquijsaac quenduteco», 45 or.
- ORNIDUTE, «Jococo ornidute, edo tantu bacochian errial bat baino, gueijago jocatutia», 29 or.
- BIARDA, «Atzera biurto biarda conciencijan», 30 or.
- AGUINDUTENDAU, «Alan aguindutendau Carlos III guere Erregue Jaunac», 30 or.
- EZDACAARENAC, «Arimera gachic ezdacarreenac, ta naturaleciac...», 14 or.
- BIARDAU, «Ta olgueetiac bere euqui biardau bere errazuazco terciua», 38 or.

- JAZTENDA, «Eragotzitaco demporaan bada, malecijaz jaztenda», 41 or.
- EZDEUTSELACO, «Ta egun naidaveen lagunaquin... ibilten isteen ezdeutselaco», 58 or.
- ESANDIRIAN, «Esandirian dantzaac, pecatu mortaleco ocasionoe», 104 or.
- EZDAVELA, «Ta ondo amaituten ezdavela», 104 or.
- EZBALEBEE, «Nai ezbalebee, bestec bere eraguingo ez leusquijue», 114 or.
- EMONDAVELACO, «Dantzia bera sartubagaz ontzat emondavelaco», 128 or.
- IBILIDAN, «Moduric oneenagaz ibilidan guizona», 129 or.

2.—*Deselkarketak.*

Atzizkien arloan ikusiak ditugu errotik aparte ipinitako atzizki kasu batzuk; hona beste batzuk: *uts uniac* 114, *uts uneric* 124, *nasai tasuna* 52, *ardao guina* (vinotero) 142, *urten eria* 136, *presta era* 26, *esan era* 76, *dantza zaliai* 193, etab.

Hemen deklinatibo bakanduen kasuak jarriko ditugu, nagusiki.

- BAQUIA GAITI, «Ta esaten daunac arrico baquia gaiti», 153 or.
- PENIA GAITI, «Arimara dacarren tristecia, ta penia gaiti», 25 or.
- NAUSIJAGUA GANA, «Juaten dira Juez nausijagua gana», 153 or.
- MORTALAREN BEIAN, «Eguin biar daveela, pecatu mortalaren beian», 155.
- INOC AGAZ, «Ta ez pandaguan eguingo dau inoc agaz», 114 or. soziatiboa. Ikusten denez, deklinatiboetan gehienik bakanduenak kausatiboa eta norabidezkoa dira. Beste gehienak, normalean, ez dira deslotzen.
- BESTE AIN BESTE, «Beste ain beste esaten da», 42 or.
- NOS BAIT, «Eguüja da, nos bait olgeetia», 189 or.
- NUN NAI, «Nun nai gaixotu leitequee», 186 or.

3.—*Marraren erabilera.*

Honetan ere ez dago batasun garbirik, hitz bat-bera kasu desberdinetan marraz eta marrarik egon daitekeelako; ala ere, Fr. Bartolome-k ez darabil marra aunitz. Arinago jotzen du (goian ikusi dugunez) konposagaien eta atzizkien desloturara, marrara baino.

- EZ-JAQUIN, «Itsutasun zorigaistico bategaz, ta ez-jaquin lainotsu bategaz», 4 or.
- DANTZA-ZALIAIC «(Ta dinot cerubaren aurrian) dantza-zalic absolvidutia», 125 or. Beste kasu honetan berriz deselkarketa hutsa: «Dantza zaliai piestaan...», 193 or.
- NAI-LEUQUEE, «Guc au esatia, nai-leuquee, gaztiac cetan...», 192 or.
- NAUSI-BATEGAZ, «Cer eguin nausi-bategaz aaztu bagaric», 125 or. Marra honek ez dauka inolako arrazoirik. Besteetan, honelakotan, ez darabil marrarik.

4.—Grafema batzuen erabilera.

Grafema problematiko horiek: sonantea gehi herskari taldeak NB/NP, ala MP/MB, V/ ezpainkariak, TC/TZ afrikariak, S/X-ren alternantzia, eta J/G-ren balio fonetiko zenbait dira.

1) *V/B*. Honetan ez dager batasun hundirik, ezen-eta hitz bat-bera bi grafiaz darabil askotan; bestalde, *v* grafemak oraindik erabilpen handia dauka bere idazkietan.

- VERDEQUERIJA, «Ta esan leguizan verdequerija altubac», 71 or.
«Ta menuetan azalquerija, verdequerija», 200 or.
- VERBIA, «Jaungoicuaren Verbia eracusteco», 39 or.
- PROVEETAN, «Errazoiagaz proveetan ez bada», 44 or.
- VITCI, «Ta Cristinaubac vitci ditezan jaquinaren gainera», 34 or.
- VISTAAN, «Mundu guztiaren vistaan», 205 or.
- PROVINCIAN, «Ta Provincian, Justicijac bere au erremedijau...», 63 or.
- VIRGINDADIA, «Ezcondu bagacuac virgindadia galduta», 82 or.
«Edo nos iminico etelituque virgineen artian», 82 or.
- VILDUR, «Cristinaubac Jaungoicuaren vildur santuba gaiti», 147 or.
- VIDEETAN, «Egun à videetan, ta vertan guizon», 109 or.
- VIGUIREETAN «(Baserrijetaco viguireetan useetan dan leguez)», 109 orrian, ordea, *b* grafemaz: «Biguiraac dira beste olgueeta...».
- ERVESTERA, «Edo Santiaren achequijagaz ervestera juanda», 106 or. Bainan *b* grafemaz: «Beste olgueeta batzuc baserri echeetan mutilac», 109 or.
- VIARRAC, «Goix parteti eche viarrac gaztiac eguitia» 57 or. Bainan *b* grafemaz beste bi kasutan: «Gaztiac olgau biar davee», 192 or. «Azartu biar dodala», 10 or.

VERENUA, «Ta pristija venenotsubac oinduari verenua ezarten deuseen leguez», 160 or. Baina *b* grafemaz: «Naasteco dantzeen bereno madadicatuba azaldeetara», 10 or.

5.—*NP/NB ala MP/MB.*

Gehienetan, MP/MB-ra makurtzen da alboko gaztelaniaren araura; agian, euskarak etzuen XX mendean ohitura hori galdu behar izan konstatapen fonetikora, maiz, hobekiago makurtzen zelako, bainan gure ortografiaren soildura-joerak NP/NB gain-ezarri zuen kasu guztietara hedatuz.

DEMPORIA, «Biar daveen demporia, iragoten badavee oneec guztio...», 40 or.

COMPESETAN, «Oh, ceasco dirian, ta ce guichi compesetan dirian...», 40 or. «Icututen deutseeniac, ondo compeseetaco», 124 or. Bainan 60 orrian NP: «Ta Conpesore Jaunen zelo Santubari».

CUMPLIDUTENDA, «Modu onetan plazaan dantzia cumplidutenda», 66 or.

CEIMBAT, «Ceimbat aleguin eguindan guiza aldi guztietan», 146 or. Bainan NB beste kasu honetan: «Ta ceinbat gueijago iracurrijago», 126 or.

AIMBESTE, «Beste aimbeste, ta milla bidar gueijago dira bada...», 187 or. «Ta dantzaan aimbat onestidaderic», 127 or.

6.—*TC/TZ eta C/Z alternantziak.*

DANTCEEN, «Ta naasteco dantceen contra». Bainan, orri berean beste bi lecutan TZ: «Guere, errijetaco piesteetan, ta dantzeetan...», 80 or. «Ezdavela dantzan eguiten...», 80 or.

PLACEETACO, «Ta orraco placeetaco, erromedijeetaco», 157 or. Bainan *z* grafema besteotan: «Plaziaren erdian jausita», 69 or. «Au gaiti, plazaco dantza naastuba», 107-108 or.

ICENTAU, «Icentau dirian olgueeta desonestubetara», 122 or. «Icentau dan capituluban, ta aren urreenguan», 165 or.

7.—*X/S alternantzia.*

X grafemak, ia beti, ahokatze gogorra du, hots sk-rena, bainan s-ren ordaina ere gerta zitekeen gure autorearentzat. Bestalde, ahozkatze samurrez *ixilduta*, *ixil* kasuetan (ikus 61 or.).

- EXEMPLU, «Eleisa guizonen exenplu andijagaz, 176 or. «Exempluztat artuta», 127 or.
- LUXURIAZCO, «Duazala, luxurijazco pecatu mortalak esaten dirian...», 101 or. «Naaste alemanijeen guisaan luxurijotsu ibilteco», 193 or.
- EXAMINETIA, «Onetaraco popuerzacua da examinetia», 44 or. Bainen, bestalde, s grafemaz: «Ezin alan esaminaric eguin leguijeela», 183 or. «Asi nintzan dantza zaliac esamineetan», 125 or.

8.—*J/G grafemak.*

Gehienetan belare zintzurkatua (gazelaniazko *j*) egiteko *j* dabil. Bestalde, *j* fonemak Markinako *yod* bereziaren balioa du *eguija*, *conciencia* antzekoetan. *G*, berriz, *virginidadia*, *virgineea*, *giraac* (gazelaniazko *girar*-en eraginez, nonbait) mailebuetan dabil.

- VIRGINIDADIA, «Ezcondu bagacuak birginidadia galduta», 82 or.
- GIRAAC, «Dantziaren giraac bere guztiac dira ezquerreraacuac», 139 or.
- GENTILIDADIAREN, «Gentilidadiaren zatijac», 145 or. Baina *j-z* ere: «Ezdaquijeela, eguindaco jantijagaz», 58 or.

g) *Inprenta-hutsak.*

Liburuaren zehar, inprenta-hutsak aski ugariak dira. Autoreak 208 orrian aipatzen ditu batzuk, baina gehienak falta dira. Liburuaren edizioa Iruñean egin zen, hots, Euskal Herrian 1816 urtean. Guk beste askoen artean honakoak azalduko genituzke:

- DAGQUEEZ, «Guraso ondraubac dagqueez dantzarijac» 140. *Daqueez* ezarri behar luke.
- BUTZUC, «Ta Saraubetan dantzan bere eguiten davee butzuc», 133 or. *Batzuc* idatzi behar du.
- AUT, «Ta Pronviciaco piestetetan aut, ta utsa bat dira», 62 or. *Au* ezarri behar luke.
- CIEMBAT, «Ciembat pecatu, ta ceintzuc eguiten citubeen piesta», 131 or. *Cimbat* behar litzateke.
- POPUERTRACO, «Ta gogoz, popuertraco lana, edo.. », 19 or. *Popuertzaco* (por fuerza) behar luke.

Kontutan izan edizio kritikoa egitean orri bakoitzean topaturiko kasu gehienak orrialde oinean konstatatuko ditugula.

III. LEXIKOA

Frai Bartolome-k bere EUSCAL-ERRIJETACO OLGUEETA TA DANTZA EN NEURRIZCO-GATZ-OZPINDUBA obran auzkezten digun hiztegi materialea ez da txikia edo urria. Alabainan, gu hemen nolabaiteko interesa duen hitzetara mugatuko gara, bai semantika aldetik, bai fonetika aldetik, bai bitxitasuna aldetik, nahiz hemengo hitz aunitz (*costu, cobru, convitgarrija, comediya, cazubela, etab.*) erromaniko hutsa izan. Zerrenda honetan Azkue-ren hiztegi haundian ez sarturiko hitz-mailebu aunitz dago, alabainan, badira Azkue-k gure autoretik harturikoak ere. Esan dugun arrazoiengatik, hemengo *Lexikoa* ez da eragutzizkoa (exhaustivo), *hautatua* baino.

A

- AAZCARRIJA lenitivo, «Bada despedidaco gentiaren urteneria da guztien aazcarrija», 71 or.
- ABADE sacerdote, «Ezda bada sinistuten, Abate teguija, ta Praile teguija joaten diriala piestatar», 169 or.
- ABSOLVIDUCO absolver», ¿Nos albolviduco evene guraso bat, edo ume bat, berarijaz elguetia gaiti dantza madaricatu...», 87 or.
- ACIENDAAN hacienda, «Ez aciendaan, ez osasunian oneratic, edo provechuric ez dauqueela, euren guraz», 101 or. Hemen, *onera* (-ERA atzizkiaz) hitzari *onuraren* esanahia ematen zaio; Azkue-k bere hiztegian (Dicc. II, 115) bakadar.
- ACHEQUIJATZAT excusa, «Erromedijara juanda, an ibilteco achequijatzat», 108 or.
- ADULTERIJUAREN adulterio, «Adulterijuaren alabia dala, dantzan eguiten davena...», 80 or.
- AGUINTARI autoridad, «Ta Cristandedeco Aguintatari (sic) Jaunen ordenaac bere bardin condeneetan ditubee», 87 or
- ALACUAC tales, «Ta gurasuac celacuac, umiac alacuac», 59 or.
- ALCABOETIAI alcahuete, «Edo aldaguijeena echeti oostuta, alcaboetiai emoten deutseenac», 201 or. Hemen gaztelaniako *au* dip-tongoa *b* kontsonanteaz neutraltzen da, violin/*biBolin* kasuan gisara.

- ALEGUERIA alegría, «Ce gozua, ce alegueria, ta ce atseguinezcua dan gueure vizitzia», 21 or. Hemen nabarmena GR anulatzeko erabilitako *e* anaptiptika. «*Ija puscabat ardauac alegueretuta*», 49 or. Bainan, 22 or. «quenduten alegrija eguijazcua».
- AMETACO amar, «Jaungoicua ezaututeco, alabeetaco, ta ameeetaco, lecuba da», 187 or.
- ANDIQUIJEEN grandes (señores), «Ondo baino obeto apainduba juatenda andiquijeen Biguirara», 117 or. «Andiquijeen Biguirara daruezan andra, edo nesca loijac gaiti», 118 or.
- APAINDURIJAC adorno, «¿Ta ezda gauza jaquina, plazaco apaindurijac, ta gorputza ondo prestaubac luxurijari...», 51 or. «An icusten da, edade arriscucua, ardauac, apaindurijac», 64 or. (Hemen inprentaren erruz 64 ordez 46 orria ematen da). Hitz honetan gaztelaniako sabidURIA hitzaren atzizki bera (apaindURIA), eta hurbilago oraindik *sabidURIA*-ren norabidean gure jakitURIA (*jaquiturija* 118 or).
- APARTECUA especial, «Ta Ceruba tristetuteco, toqui apartecua, ta billatuba da», 188 or.
- ARDAOZCO vino, «Oneec dira, araco ardaozco, odolezco, ta luxurija utsezco gentilen olgueeta leijac», 141 or. «Luxurijotsubaquin, ta ardaotsubaquin Jaungoico paltso asco», ibidem.
- ARREBATUA rebato, «Naastia, arin aringua, arrebatua, ta pandangua joten ditubanian», 66 or.
- ARRASTEGUI atardecer, «Bentana zulo bateti dantziari beguira arrastegui guztian cansau bagaric», 69 or. Kurioski *arrastegui* hitzak hemen lekuzko atzizki bat, alegia, -TEGIA. «Guztia da priesia piesta eguna, arrasteguijan piestara juatia gaiti», 57 or. Agian -IRIREN (*arrastiri*) egokiera fonetikoa baino ez da.
- ARTEZA recto, «Ez tristia; ez bada arteza, zuzena, zabala, ugarija, vijotz nasaicua», 21 or.
- ARTZAQUIN oso, «Piestia equiteco, pelietan cirian Artzaquin, Otsoaquin», 141 or.
- ASMOTSUBAC intencionado, «An icasten dira, inor engaineetaco arte asmotsubac», 198 or.
- ASTIROCHUBAGO más lento, «Maite bategaz bacarrían astirochubago egon gura daveenac», 70 or.
- ATAJADIAREN atajar, «Vengueetaco atajadiaren zain urrengo piesta egunera», 95 or.
- ATSA aliento, «Luxurijaren pestia, ta atsa darijuela, bacocha bere laguna gana», 72 or. Hemen, kurioski, *pestia* diptongapenik

- gabe; bainan, gehienetan, diptongapenez (*piesteetac* 78, *piesta* 79, 80, *piestaan* 51).
- ATSETASUNA alivio, «Ta geriagaz (sic) eldutasuna, atsetasuna, jui-cijua, lotsa ona», 199 or.
- ATSITUBAC pestilente, «Impernuco labati quee atsitubac urteten daven leguez, naasteco dantzeetati...», 83 or.
- AUT esto, «Baina Vizcaico, ta Provinciaco piesteetan aut, ta utsa bat dira», 62 or. Hitzaren amaierako -t hori inprenta-hutsa da. *Provinciaco* hitzak *Gipuzkoako* esan nahi du.
- ATZIJAC crecido, «Desonestidadeco escolan atzijac, ondo eldu bagacuac», 59 or. Hemen afrikazioaz, bainan bestetan (aziera 118 or.) ez. *Bizi* hitza ere, gehienetan, afrikazioaz, alegia, *bitzi*, *vitzi*.
- AUTOR confesar, «Juicijozco Eracusla guztiac autor davee eguija au», 17 or.
- AZALQUERIJA superficialidad, «¿Nortzuc dira, eureen verbeera, ta menuetan azalquerija», 200 or.
- AZIERA crecimiento, «Andiquijeen aziera biguna, ta leuna gaiti», 118 or.
- AZOGUIA azogue, «Ta canta indecente, ta odolberozailiac gaiti, ceintzuc dirian luxurijaren azogua», 118 or.

B

- BAGARIC sin, «Edo ondo entzun bagaric gueratutia», 52 or. Ohizko azken bokalearen apofonia, bage/bagA.
- BASATZA barrizal, «Basatzen ibilita, loituten ezdirianac», 180 or.
- BATIO bautizo, «Sovervija, Batio-ucaturia, sacrilegijua. luxurija...», 85. Hitza gaztelania zaharreko *batear/bateyar*-etik Ikus: *Garcia Diego*, Diccionario etimológico español e hispánico, Madrid 1954, 918.
- BEGUIRACUNIAC respeto, «Beguiracuniac, eta alcarren geraac (sic) desonestubac», 68 or. 161 orrian, berriz, *v* morfemaz idatzita (*veguiracune*).
- BEGUIRATU mirar, «Beguiratu beguija bada verbeeta oni, ta orra-co placeetaco», 157 or. Hemen *begi*-tik datorren semantika darabilela uste dugu, bainan iparraldeko *begiratu* delakoak la-

tineko *vigilare*-tik datorrenak, badu hemen presentzia *biguira* (vigilia) gisa. Orri berean «biguireetaco (de las vigilijs), ta saraubeetaco dantza ederroi» dio.

- BEIAN** debajo, «Elesaco opicijuac ez eguitiaren beian». 174. «Eguin bihar daveela, pecatu mortalaren beian», 155. Hitz hau normalki ezpainkari gorraz erabili ohi da (*pean*).
- BERARIJAZ** especialmente, «Naasteco dantzaac berarijaz icustia, ta arei beguira egotia bere», 171 or.
- BERE** también, «Ta olgуетan areec cer dirian daquijenec, inos bere ez», 129 or. *Bere*, ekialdeko *ere* baino zaharragoa izanen da seguraski.
- BIDAOCA** blasfemando, «Ama eurai bidaoca dagozala» 59 or.
- BIDAUAC** blasfemias, «Ta umeen arteco bidauac, baque chaarra», 95 or. Hemen *-ao* taldea itxi egin du, bainan *bidao* ere badakar.
- BILOSIC** desnudo, «Edo besuac bilosic, edo bilosic. baino ez asco obeto», 51 or.
- BIRRITAN** dos veces, «Ta birritan, ez bada zortzi, edo amar bidar bere jazoten jacuez», 124 or.
- BITZUBAC** los dos, «Bitzubac ust eguiten davee. Bada olgуетa guztia dira...», 17 or. «Bitzubac dira chaarrac. Ta bata bere eguin biar ez dira», 197 or. Zenbaki honek *-TZU* pluralgilea darama bat*TZUK* gisa, eta ez da ezaguna ekialdean.
- BURUERICHIJA** propia opinión (arbitrio), «Ta egon-eraan jaguita suna, arrotasuna, buruerichija, dolorerija», 199 or

C

- CABELINIA** clavel, «Aldaquijanac larrosia, cabelinia, ispliguba, edo beste bedar usain...», 50 or.
- CALVA** calva, «Ta emongo deutseela buruco apaindurijaren lecuban calva gorrija», 78 or.
- CASTATI** casta, «Edo castati datozala dantzaac», 138 or.
- CASTIDADIA** castidad, («Fornicatu bagaric) areec bere arimaco castidadia galduta», 82 or.
- CASTU** gasto, «Ta egun aretaco castu alperricacuac gaiti, dantza orreetati», 147 or.
- CASUISTARIC** casuista, «Ez *casuistaric*, ez *Provabilistaric*, celan eguiten dirian entzun ezquero», 94 or.

- CAZUBELAAN cazuela, «Ta bestian cazubelaan, erlia leguez, mordo baten guizon», 67 or. Hemen interesgarria nolatan gaztelaniar diptongoa *b* kontsonanteaz anulatzen den *biBolina*/violina kasuan bezala.
- CEREGUIN quehacer, «Ta gueijago cereguin ezdauee, Santo Tomasegaz esan dirian errazoiac gaiti», 151 or.
- CILICIJUA cilicio, «Loreen lecuban atsa, ta cinteen lecuban cordelac, ta cilicijua», 78 or.
- COBRU cobro, «Señoraac, echeco gauzai cobru emoteco», 39 or.
- COLORERIC color, «Ez jaco alaco gurasuari coloreric mudauco», 59 or.
- COMEDIJAC comedia, «Guerra guinac bere gueitu ditubee Comedijac, dantzaac», 145 or.
- CIRZILUBAQUIN zarcillos, «Urragorrizco idiscua emacumeen cirzilubaquin eguinda», 138 or.
- CONVITGARRIJA convite, «Ta luxurijaren convitgarrija darabileenac; ta auzuai...», 200 or.
- CONSUELORACO consuelo, «Biorco dira guere oneraco, gueure consuelorako», 42-43 or.
- CORDELAC cordel, «Ta cinteen lecuban cordelac, ta cilicijua», 78 or.
- CORU coro, «Dirianac, diriala, coru loijagocuc dira oneec», 52 or.
- CLARU claro, «Ta mutil egozan ezcaratz betian claru guztien aurean», 111 or.
- CRIJADU criado, «Ta diabrubaren crijadu, ta crijada eguin zitubanic», 206 or.
- CRISTIANDADE cristiandade, «Menturaz ezda Cristiandade guztian dantza desonestubagoric», 10 or.
- CURAC cura, «Ez Obispoc, ez Curac, ez Erreguec, ez Juecec ez deutsa inori aguinduten», 147 or.

D

- DAMAAC dama, «Damaac gavian alcarregana batuta, dantza...», 116 or.
- DEMONINUAC demonio, «Demoninuac asmautaco dantza loijac, onac diriala esateco?», 80 or.

- DESAPIJOGUINAC desafiante, «Eche galtzailiac, castalarijac, desapijoguinac, lapurrac», 203 or.
- DEUNGAAC malvado, «Dantzaac ain deungaac balira, quendu eguingo lituqueez guztiz», 137 or. «Erromedijeetacua deungaaguarda», 108 or.
- DEUNGARO malvadamente, «Edocean gaiti deungaro esatia; urtian bein, edo birritan», 53 or.

CH

Logikoa denez, Fr. Bartolome-k ez du erabiltzen oraindik geroztiko TX fonema, nahiz-eta TZ/TC ezagutu eta usatu.

- CHANCHETAN en bromas, «Chanchetan venetan pecatu eguiteco convit clarubac», 100 or.
- CHANZATZAT chanza, «Edo sermoetan esaten dana chanzatzat, ta barregueitzat artutia», 53 or.
- CHICO chico, crío, «Edo andriaren aurrian saltoca, chico ezi bagaco, edo baso asto batzuc dirurijeela», 65 or.
- CHITO muy, «Ta chito errazto iragoten dela pecatu izatera», 91 or.
- CHILIBITUEN silbo, «Ta emacume naaste dantzan chilibituen, pandereten, trompeen, edo nesqueen soinubagaz...», 109 or.
- CHIRRINTOLIA argolta, «Castidadiaren galdugarrija. diabrubaren chirrintolia, satanesaren saria», 86 or.
- CHOCHAQUERIJAC tonterías, «Ta eurai jagocuezan gauza asco, chochaquerijac, ta simplezaac diriala», 61 or. Honen etimologia *zozokeriak* dirudi, gaztelaniazko *chocho* gure *zozo*-aren bustidura delarik, seguraski.
- DOMEEQUIA domingo, «Erromedija eguna domeequia, edo jaiosua bada, egun à videetan», 109 or.
- DOTORERIJA elegancia, «Dotorerija, ta besteen desprecijua eracusten daueenac», 199-200 or.
- DUCAT ducado, «Joco aldi bacoedian ogueta amar ducac», 29 or. «Piesta egun bacoheco castuba eun ducategaz eguiten ezdabeen baserri echiac», 96 or.

E

- ECANDU costumbre, «Da cristinauben arteco ecandu pecatuzco, ta oitura galdu ascogaz», 135 or. «Jaijotzaco ecandutzat, ta cereguintzat», 200 or.
- ECELAN de ninguna forma, «¿Mutilac, eta Nescaac? Ecelan bere ez», 129 or.
- ECHURIA apariencia, «Ta echuria daucanez, guztiz quenduco bere ezdira», 137 or. Hemen ez dago lehen bokalearen ixturarik, *itxura* formulan bezala; jatorriz gaztelaniako *hechura*-tik. Esan daiteke bizkaierak, orokorki, gipuzkerak eta goi-nafarrerak baino menperakizun fonetiko nagusiagoa duela gaztelaniarekiko (norabide berdinean *absolBidu*, *moBidu*, *amaDU* ozenak, bestee-tan-TU direnak), eta *ie* diptongoak (*priesa*, *presa ordez*).
- EDEGUIJAC abiarta, «Abitubac soinian jancijac, ta sotania iminita, coroia edeguijac salvauc baguinduz», 168.
- EGUITADE realidad, «Soinu onestubagaz, ta eguitade indecente bagaric, ta beste...», 156 or.
- ELTZACAAC inmaduro, «Ta menuetan azalquerija. verdequerija, errazoe eltzacaac», 200 or.
- ENDEMAS sobre todo, «Ardao pusca bat edanac, ta endemas cerbait gueijago edanac», 48 or.
- EMPEINU empeño, «Ta ezdaquit celaco empeinu bat esan dirian olgueeta lotsarizcuetan», 125. Fr. Bartolome-k sudurkari bustia, grafikoki behintzat, ez du konstatatzen ia inoiz; 1 bustia bai ordea, (*illtzia*, *illgarri*).
- ENTERO muy, «Ta pecatubaren entero urrecuac diriala», 160 or. *Oso* formula ere ezagutzen du, noski.
- ERABAGUI decidir, «Pensau dot, erabagui biar ditudala, cer dirian Erremedijac», 105 or.
- ERDI-COMICO semicómico, «Ta mutil artian erdi-comico eguinda olgueetan?», 171 or.
- ERICHIJAN opinión, «Santu onen erichijan; ¿nos contauc eta cituban Eleisa Ama Santiac», 82 or.
- ERIA enfermo, «Ezbada ardua edateco eria guztia, edo gueijenac euqui daveela», 48 or. Ez nahas, noski, *eria* hau errotik aparte ematen duen-ERIA atzizkiaz (*urten eria*) («Edo urten eria da, esatia» 136 or.).
- ERNE atento, «Seinalleetan deutsee dantzai erne lecuba», 138 or.

- ERNEGUETAN renegamiento, «Ta zeloz murmuretan ta ernegueetan dagoz», 70 or.
- ERRAPARAU notar, «Edoceanec Errijeetan erraparau daiquien, eguija, da au», 199 or. «Erabatera guztien erraparubai (reparos)», 106 or.
- ERROMEDIJACO romería, «¿Celan librauco ditubee, plazaco, erro-medijaco», 129 or.
- ERROSCAAC rosquillas», «Bere devocinoecua bada, prutia, edo erroscaac (rosco) artuta», 70 or.
- ESQUELARIA solicitante, «Eleisia arimac Cerura igoteco esquelaria da», 188 or. Hitz hau gaizki asmatua dago gure ustetan, ezen-eta -ARIA izen-erroei itsasi behar zaie normalki; *eskatzailea* litzateke hobena (*eskalea*, tradiziokoa, salbuespen gisa onartuz).
- EZAINAC feo, «Claru guztian aurrian, ezin esan legui, ce ezainac zirian», 111 or. «Ez nasan ezaintasunac», 67 or.
- EZBADA sino, «Ezbada ceubeen echeetaco verba, ta eguite deungueequin», 111 or.
- EZAUBERAZ conocimiento, «Edo eguitade loi bati pusca baten vijotzian ezauberaz, ta naiz...», 98 or.
- EZCARATZ vestíbulo, cocina, «Ta entzun nituban ziquinquerijaac ez ezcaratz, baztar baten, edo apartian isilic», 111 or. «Ez oida ezcaratcao (*ezcaratceco?*) suba baino beste arguiric», 110 or.
- EZE ni, «¿Ez eguitia, eze icustia bere Eleisiac eurai pena andijaquin eragotzita daucan olgueeta impameetan?», 170 or.

F

Fonema biezpainkari honetaz hasitako hitz guztiak, sistematikoki, P bihurtzen ditu gure Fr. Bartolome-k beste inongo autoregan aurkitu ez daitekeen hertsaduraz; alegia, fede *pede*, fiel *piel*, fornicazio *pornicazio*, fama *pama*, etab. J. A. Mogel ere lehenagotik antzeko bidetik.

G

GARBATU arrepentirse, «Leen juana garbatu, ta osteraz ez juateco asmua artu artian», 103 or.

- GENTILIDADIAREN** gentidad, paganismo, «Gentilidiaren zatijac, reliquijac, edo ondoquinac», 145 or.
- GUERRAGUINA** guerrero, «Marte guerraguina ondreetaco», 141 or.
- GUIZA** humano, «Guiza alderic guiza aldira eldu dira gueure demporaraguino», 144 or.
- GORROTORIC** odio, «Ez dauca pecatubaren gorrotoric, ez damuric: Pecatubaren gorrotoric», 123 or.
- GORUBETAN** rueca, «Soluan nabasen, edo echian gorubetan eguitia baino», 81 or. «Artajerjes Erreguia, gorubetan. Alan beste ascoc», 28 or.
- GURARIZ** querer, deseo, «Gurariz, ta gogoz artuten badira elgueetaco borondate laarreguija gaiti», 20 or. «Verba, gurari, edo eguitade loi bati pusca baten», 98 or. «Ta piestaraco gurarija emen eutseenac», 206 or.
- GURA** querer, «Alaco dantza galdubeetara bere guraz juatia», 102. Etimologia lat. *gulam*-etik, L-R aldaketaz latin-mailebuetan. Baliteke erromanikoa edo beranta ere izatea.
- GUICHI** poco, «Diriala pecatubaren bildur guichi dauqueenac», 52 or.

I

- ICENTAU** denominar, nombrar, «Icentau dirian olgueeta desonestubeetara bere guraz premina bagaric», 122 or.
- IDISCUA** novillo, «Urragorritzco idiscua emacumeen cirzilubaquin eguinda», 138 or.
- INDECENCIJA** indecencia, «Ta indecenciya eracustia... Nasaitasun au guztiau», 53 or.
- INDECENTE** indecente, «Esaten jaco olgueeta indecente ari. Nai dala Danen casta galduba», 140 or.
- IRAASTEN** contagiar, «An iraaften da luxurijaren gaixua...», 197 or.
- IRACURRI** leer, «Iracurri bediz Job, Isaias, Daniel, Salomon, Evanjeliuma, ta San Paulo», 76 or.
- IRAGO** sufrir, «Castigubaren trumoe aldiya irago dedinian, nasaijac, ta desonestubac leengo pecatubeetara», 152 or. «Batec irago euquezan trabajuric andijenac, ta luceenac irago cituban Santa Teresac», 23 or.

IRUNECO hilado, «Eureen iruneco zapijac ascatuta, ta buruduac oquertuta», 68 or.

ITANDU preguntar, «Ta ibilteco ustia daucana? Eurai itandu», 87 or.

ISPLIGUBA espliego, «Aldaquijanic larrosia, cabelinia, ispliguba, edo beste bedar usain...», 50 or. Jatorriz lat. *spiculum*, eta beste euskal aldagaiak *izpiku*, *izpiliku*. Formula hau beranta da *ozenaren* eraginagatik.

ITURA objeto de blanco, «Tiroric zucenenac ez dira itura elduten», 34 or.

IXIUA encendido, «Ta campora aguertuteco uzija (?) ixigua dauqueenac?», 202 or.

J

JADIJSTECO conseguir, «Au jadijsteco (sic) guzurrai emoten deuteee equijaren coloria», 135 or.

JAGUITEN levantarse, «Jaguiten da auzi bat erricuen eureen artian», 153 or. «Piquiagaz lo eguinda, garbi jaguiten dirianac», 180 or.

JAGUITASUNA elevación, «Ta egon-eraan jaguitasuna, arrotasuna, buruerichija, dotorerija, ta besteen desprecijua eracusten daueenac?», 200 or.

JAZOTEN suceder, «Beste aimbeste jazoten da cristinaubeen arteco ecandu pecatuzco, ta oitura galdu ascogaz», 135 or.

JOIQUIJAC instrumento de música percusor, «Soinuba bada ona, ta oneracua, joiquijac bere onac dira», 33 or.

JANTIJAGAZ gente, «Echecua (endamas Aitac) ezdaquijeela, ixilic eguindaco jantijagaz», 58 or. Hemen ohizko *jentia* hitzak apofonia dauka.

JUANAC señor, «Milango Obispo Juanac, Santo Tomas, ta beste Eracuslaquin», 132. Imprenta hutsa ez bada, *Jaunaren* metatesia da...

JUZGU juicio, «Mezaric entzun ezdabeela, sinistu guinai, juzgu gais-toric eguin bagaric», 57 or.

L

- LABAN resbalante, «Ascotan dantza arinian, oin bijac laban eguinda, plaziaren erdijan jausita», 69 or. «Baina, calzada lauban, ala aldapa labanian, lasterrago?», 187 or.
- LABANQUERIJAREN deslitz, «Ain bat dago nesquia pozagoric labanquerijaren, ta liquinquerijaren vitsa dariola», 66 or.
- LABORIA trabajo, «Patricaraan, edo muxileetan laboria, edo aldaguijeena echeti oostuta», 201 or.
- LASTIMIA lástima, «Piquiagaz lo eguinda, garbi jaguiten dirianac. Lastimia», 180 or.
- LAUBAN llano, «Baina, calzada lauban, ala aldapa labanian», 187. Etimologiaz lat. *planum*-etik, haserako multzo kontsonantikoaren soilkapenez eta sudurkariaren ohizko ezkutatzeaz.
- LEGUA legua, «Ta urrin Errijetati legua ascuan gentia jua oidana erromedijetara pista egunian», 106 or.
- LEGUEGIN legislador, «Erregue, Agintari, edo Leguegin batentzat edo da», 191 or. «Erregue Jaunac, ta Legueguinac ichi leguijue errijetaco gentiari», 147 or.
- LEGUEZ según, a modo de, «Eurac esan oidaveen leguez, *ija puscabat ardauc alegueretuta*», 49 or.
- LOIJAC sucios, «Aimbat naijago, eureen dantza loijac noc jaso equiteco», 169 or. «Dirianac diriala, coru loijagocuac dira oneec», 52 or. «Ta eguin ditubeela loiquerija areec, ta besteen esana-gaz...», 101 or.
- LOGRERIJAN usura, «Baita campotarra logrerijan aurrac cerbait presteetaco bere», 148 or.
- LIQUINDUTA ensuciado, «Ta dantzaric dantza guizon escu artian liquinduta, dabilzan emacume ezcondu bagacuac», 50 or. «Ain bat dago nesquia pozagoric labanquerijaren, ta liquinquerijaren vitsa darijola», 66 or.
- LOTSARIZCO vergüenza, «Esan ditubeela verba desonestubac, ta lotsarizco errazoiac», 60 or.
- LUXURIJACO lujurioso, «Duazala, luxurijazco pecatu mortalac esaten dirian», 101 or. «Ixioquiya subari urreratu bagaric bere, luxurijaren tentacinoiac geitutia», 47 or.

M

- MADARICATUBAC** maldito. «Gueure piesteetaco dantza madaricatubac Jaungoicuaren gorrotua, ta zamaija eureen gainian dauqueena», 78 or.
- MALDADIAC** maldad, «Ta andi ateraten dirian ordiquerijac, joco chaarrac, ta beste maldadiac», 96 or.
- MALECIJAZ** malicia, «Eragotzitaco demporean bada, malecijaz jaztenda», 41 or.
- MANDATARI** mensajero, «Au ondo ezaututa, ondo sinistuta, Jaungoicuaren Mandatari areec eureen cristinau...», 85 or.
- MAINA** treta, maña, «Piestaraco gurarijac lapurretaac, maina gaisuac, alcaboeterijaac», 206 or.
- MAITEQUERIJEETAN** amorío, «Iminita, verbeeta, ta maitequerijeetan dagozala», 64 or.
- MENIO** meneo, «Bai joco nesca, ta mutil, menio desonestubac, ta lotsarizcuac gueratu bagaric», 67 or.
- MENTURAZ** por ventura, «Entzun dot, ta ez bein bacarric (menturaz guzurra) Compesore batzuc», 193 or.
- MINGOCH** amargo, «Contuban jausi zirianeti aurrera, negar mingoch asco eguin even», 190 or.
- MORALA** moral, «Ezdaqijala *Morala* derichon dotriniaren asieraric», 194 or.
- MORDO** cúmulo, «Andiscotiac dirialaco mordo ataco pecatubac gente arteraco», 68 or. «Eta emacumiac maats mordotz, ta pampapuz jantzita», 142 or.
- MUTILDUCO** trasquilar, «Quenduco deutseezala siongo alabai eureen apaindurijaac, mutilduco deutseezala eureen burubac», 78 or.
- MUXILEETAN** contrabando, «Ta impameetaraco, patricaraan, edo muxilleetan laboria, edo aldaguijeena echeti oostuta», 201 or.

N

- NABASEN** arado, «Domeecan dantzan eguitia, soluan nabasen eguitia baino, pecatu andijagua dala...», 158 or. «Judegubac zapatuba nabasen, edo gorubetan eguinagaz», 81 or.
- NASAIJA** disoluto, «Gueijeenac gente guztiz nasaija, eureen gusto guztiaz escatuten citubeen», 145 or.

- NASAITASUNA disolución, «Eracusleen dotriniari ichita, libertadia, ta nasaitasuna gure daveenac», 94 or.
- NECEDADIAC necedad, «Zoraquerijac, tontaquerijac necedadiac, arriscu andicucac», 164 or.
- NATURALECIAREN naturaleza, «Errijeetan, ta Echeetan gorde zedin naturaleciaren modu», 206 or.
- NECESIDADE necesidad, «Necesidade, ta premina bagaric, ondo daquijeela, juaten dirialaco», 102 or.
- NEURGARRI canon, «Eleisiaren neurgarri, edo *Canon* ta Congregacinoe sagraducuaen», 172 or.

O

- ODOLTSUBAQUIN sangriento, «Olgueetan odoltsubaquin, luxurijotsubaquin, ta ardaotsubaquin Jaungoico paltso asco», 141 or.
- OLGUEETARA juego, holganza, «Pecatu mortalac aguirijan beti eguiten dirian olgueetara, ta dantzara», 10r or. «Ta olgueeta loiheetara eureen gustoz, ibiltia gaiti, olgueetia gaiti...», 123 or.
- OINDUARI pisoteado, «Basoco suga, ta pristija venenotsubac soinduari verenua ezarten deutseen leguez», 160 or.
- ONDOQUINAC restos, «Gentilidadiaren zatijac, reliquijac, edo ondoquinac», 145 or.
- ONESTIDADIA honestidad, «Ta eguitade indecente bagaric, ta beste onestidadia ezaindu leguijan gauza bagaric», 156 or. «Ta eguna, onestidadia, ta luxurija», 157 or.
- OOSTUTIA robar, sustraer, «Zaldi bat oostutia, baino guzion bat illtia, pecatu andijagua da», 196 or. Bokale bikoizturak nabarmen ezartzen du iparraldekoen *ohostu*, *ohoin* etimologikoa.
- OQUERRERIRIA malicia, maldad, «An icasten dira oquerreriya guztia», 197 or. «Dantzia dagan lecuban, dagozala oquerreriya guztia», 79 or.
- OQUERRERIJAGUINAC malhechores, «Ta aguirrico oquerreriya guztia», 199 or.
- ORACINOIA oración, «Gueratu bagaric, oracinoia eguiteco, tentacinoian jausi ez gaitez», 191 or.
- ORATUTA agarrar, «Escuz escu alcarri eratuta, naaste mutil biren erdijan nesca bat dala», 66 or.».

- ORDIQUERIJA ebriedad, «Guztientzat haasteco dantzaac gaiti, erdi-querija, gorrotua, murmuracinoia, sobervija», 85 or.
- ORDITUTA borracho, ebrio, «Ez dinot, ordituta dagozala; ez bada ardaua edateco eria guztiac...», 48 or.
- OSEGUINAI criado, «Ta icusico dau: Seme alabai, ta oseguinai piestetara», 60 or.
- OSTICOPIAN pisando, «Orreec dira, Jaungoicuaren legueric guei-jeena osticopian daravileenac», 205 or.

P

- PACATU pagado, «Orrec dira, nos pacatu eguiten daveen, ta nos ezdaveen, ezdaquijeenac», 205 or.
- PAPARRIAN pechuga, «Edo beste vedar usain gozoco bat buruban, paparrian, edo escuban», 50 or.
- PATRICARAAN bolsillo, faltriquera, «Ta beste tratu chaarretaraco, ta impameetaraco, patricaraan», 201 or.
- PECATU pecado, «Alan pecatu dan ocasinoe jaquinera bere guraz doiana», 103 or. «Ta chito errazto iragoten dala pecatu izatera», 91 or. «Ez bada, naasteco dantzaan pecatu eguiteco daguan ocasinioia gaiti», 91. Fr. Bartolome-k, ia beti, hitz hau haserako gorraz erabiltzen du.
- PELIETAN pelea, «Piestia eguiteco, pelietan cirian Artzaquin, Otsoaquin, ta Tigreequin, alcar ill artian», 141 or.
- PICAERDIJA picardía, «Gure ao lotsa galducuetai aimbeste picaerdija entzun biarra», 180 or.
- PIEL (Fiel), «Ta Errijeetaco Piel Jaunak», 151 or.
- PLUMIA pluma, «Uste onagaz plumia escuban artu davenic, ez *casuistari*c, ez *Provabilistari*c», 94 or.
- PIQUIAGAZ pez, «Piquiagaz lo eguinda, garbi jaquiten dirianac», 180 or.
- POR CIERTO por cierto, «¿Ta quendu ditu guztiz? Ez por cierto...», 152 or.
- POPUERTZACOETAN por fuerza, necesario (inesiboan), «Ta artu emon popuertzacuetan guzorra, embusterija», 200 or.
- POZUTI pozo, «Dantziac impernuco pozuti urten davela...», 83 or.

- PREMINA** necesidad, apremio, «Preminabagaric verba desonestu-bac esatia», 98 or. Hitz honek, *tximiño* kasuak bezala, luzapen fonetikoa dager. Baita beste honetan: «Ta ezauberaz premina bagaric juatia», 99 or.
- PRIESACUAGORIC** prisa, «Piesta eguna, baino priesacuagoric», 56. «Guztia da priesia piesta eguna, arrasteguijan piestara juatia gaiti», 57 or. Ikusten denez, Fr. Bartolome-k (bizkaierak bezala) oztoporik ez gaztelaniako -IE (*piestia, priesia*) diptongapenak onartzeko. Gipuzkoan, ordea, *presa, festa*.
- PRISTIJA** alimaña, bestia, «Basoco suga, ta pristija venenotsubac oinduari verenua ezarten deutseen leguez», 160 or.
- PROVABILISTARIC** probabilista, «Ez *casuistarc*, ez *Provabilistarc*, celan eguiten dirian entzun ezquero», 94 or.

Q

- QUIPULA** cebolla, «Egitoco quipula garratzai larga, ta Ceruco Mana gozua gustetara!», 21. Ekialderagoko *tipula/tepula/tepla* disimilaziodunen ondoan, estimagarria *quipula* formula bizkaierazkoa, lat, cepullam-etik hurbilagoa.

S

- SACERDOTE** sacerdote, «Abadentzat, ta Praileentzat pecatu diriala. Ezda errez sinistuten, Sacerdote Jaunac», 168 or.
- SAMATI** pescuezo, «Gueijenian nesca bat, ta mutil bat alcarri escuti, edo samati eratuta», 73 or. «Samaac armatuta, apainduta veguiracune maiteetan escubaquin chaloca», 77 or.
- SARAU** sarao, «Biguiraric biguira, sarauric sarau, ta dantzaric dantza nesca, ta mutil» 192 or. «Soinubagaz, ta dantziagaz eguitenda piestia, sarauba, viguiria...», 33 or.
- SARTAIN** sarten, «Cein tambolina, cein trompia, cein sartain zaar bat (baserrijetaco viguireetan useetan dan leguez)», 32 or.
- SEINALLEETAN** señal, «Besta batzuc seinalleetan deutsee dantzai erne lecuba», 138 or.

- SEINAREN niño, «Seinaren Aitaric topau ezinda dabiltzanac», 202 or.
- SEINORAC señora, «Eta Seinorac, Zaldunac, eta Damaac gavian alcarregana batuta», 116 or.
- SEQUERA calentura, «Nun nai gaixotu leitequee. ¿Baina, sequera dunagaz lo eguiten davena?», 186 or.
- SIERPIA sierpe, «Sugia leguez, edo sierpia leguez izango dala bere castia», 139 or.
- SOBERVIJA soberbia, «Ordiquerija, gorrotua, murmuracinoia, sobervija, Batio-ocatutia», 85 or.
- SUTEGUI fogón, «Ta bai nescaac, duazan guztian, luxurijaren sutegui, ta ats ziquin au guztiau», 101 or.
- SUTSUBENIAN fogoso, «Ta dantzarijac, ocasinoeric vitzijenian, ta sutsubenian eureen guraz aibat onduen apainduta», 181 or.

T

- TERCIJUAN tercio, «Ta gorra ez daguanac, aituteco, ta ezaututeco tercijuan», 74 or.
- TRISTECIA tristeza, «Aingeruben tristecia, ta diabrubeen poza, ta piestia», 80 or.
- TEGUIA lugar, «Ezda bada, sinistuten, Abade teguija ta Praile teguija juaten diriala piestetara», 169. Hemen atzizki ezaguna bakanduta darabil errotik, bainan esanahia, itxuraz, bat bailitzan, alegia, «abade teguija» «casa cural» gisa. «Convidau teguijeen sartu eria», 145 or.
- TONTAQUERIJAN tontería, «Ta zur alaco zoraquerijan, ta tontaquerijan», 163 or.

U

- UCAZALLIAC negador, «Edo ondoquinac, *Idolatrijac*. Jaungoico-ucazalliac», 145 or.
- UGARASIJUAC rana, «Vinato, Lidiaco Erreguia, ugarasijuac artuten», 28 or.
- UNGAIJACO Hungría, «San Ignacio Loijolacua, ta Santa Isabel Ungaijaco Erreguina», 18 or.

- UPACO tonel, «Inoren upaco ardaua edaaten daveenac ascoren carinuari vijotzian...», 54 or.
- URTEERIA argumento, «Piesta zaleen seigarren argumentuba, edo urteeria da», 185 or.
- URDINDUTA cano, «Buruba urdinduta euqui arren, gaztiac baisen berdiac», 54 or.
- URIJEETACO población, «Urijeetaco Alcate Jaunac, ta Errijetaco Piel Jaunac», 151 or.
- URRAGORRIZCO oro rojo, «Danen castucac (castacuac?) ziriala, araco, urragarrizco idiscua emacumeen cirzilubaquin eguinda», 138 or.
- UMEETARA crío, «Ta guero gurasuetati umeetara. Gauza jaquina da, gentilac edocein...», 141 or.

V

- VEGUIRACUNE miramiento, «Apainduta veguiracune maiteetan es-cubaquin chaloca, ta oinaquin dantzan», 77 or.
- VENERAGARRIAC venerable, «Jesuita Veneragarriac dino: *Adulterijua*, ta *pornicacinoia...*», 90 or.
- VERBEETA dicho, aserto, «Beguiratu bequijo bada verbeeta oni, ta orrac placeetaco, erremedijeetaco», 157 or. «Ezbada ceu-been eheetaco verba, ta eguite deungueequin», 112 or.
- VERDEQUERIA obscenidad, «Ta manietan azalquerija, verdequerija, errazoe eltzacaac», 200 or. «Esan leguizan verdequerija al-tubac», 71 or.
- VERDETASUNA obscenidad, «Verbeetan, ta eguitadeetan, elduten dirian lecu guztian, verdetasuna», 53. Hemen-TASUN atzizkia ez da erabiltzen ohizko esanahi positiboaz, *egipen* gisa baino (eta *kera negatiboz* ere) *gaiztotasuna* hitzean bezala.
- VERENUA veneno, «Ta pristija venenotsubac oinduari verenua ezarten deutseen leguez», 160 or. Beraz, lehenego kasuan ez dago disimilaziorik (*venenotsubac*), baina bai bigarreanean. Maiz ematen da deslogika eta desbatusun hau Fr. Bartolome-ren liburuan, eta, bereziki, ortografi mailan.
- VIGUIREETAN vigilia, «(Baserrijetaco viguireetan useetan dan le-guez)», 32 or. Hitza latineko *vigiliam*-etik dator, ohizko l/r ad-daketaz.

- VIJAMONECO pasado mañana, «Egun ataco, ta ascotan vijamoneco ganadu jaatecua echera batutia», 57 or.
- VIRGINIDADIA virginidad, «Ezcondu bagacua virginidadia galduta, viurtuten dira echeetara», 82 or.
- VISPERATACO vísperas, «Meza nausitaco, sermoetaco, visperetaco, procesinoeco», 40 or.
- VITSA espuma, «Pozagoric labaquerijaren, ta liquinquerijaren vitsa darijola», 66 or.
- VIZTU encender, «Ta luxurijaren suba viztu eraguiten davena», 49 or.

Y

- YA ya, «Ya alcarregaz bat eguin aldagaizan, icusten», 157. Bainan, 49 orrian bisilabo gisa «*Ija puscabat ardauc alegueretuta*». Baita ere bokale bikoizturaz *ia*. «Iia ez dauca (oneen erechijan) ez erliginoric», 17 or.

Z

- ZALDUNAC caballero, «Eta Seinorac, Zaldunac, eta damaac gavian alcarregana batuta», 116 or.
- ZATARQUERIJA obscenidad, «Bai asco guichituta, zatarquerija desonestu guztiac paperian ez imintiarren», 74 or.
- ZELO celo, «Cura Jauneen, ta Conpesore Jaunen Zela Santubari)», 60 or.
- ZAMAIJA carga, «Dantza madaricatubac Jaungoicuaren gorrotua, ta zamaija eureen gainian dauqueena, edoceinec dacuts», 78 or.
- ZITALA depravado, «Edo sierpia leguez, giraca, ta oquerca, buru zitala (aur-escuduna)», 139 or.
- ZUR inteligente, «Ta zur alaco zoraquerijan, ta tontaquerijan...», 163 or.
- ZURRAUTA vapuleado, «Igues eguinda, gorputzac ondo, ta sarri zurrauta», 181 or.

VIII. ADITZ-FORMA ZENBAIT

Fr. Bartolome-k darabilen adizkerak badu bere interesa, ezen-eta formula aunitz (ez guztia, nahastua dagoelarik, batzutan) Mar-
kina aldekoa baita, X fonemaren presentzia nahasiz aditzean (*xaate-
ra jatera*) *xat* (jat), *xako* (jako) NOR-NORI motaren eremuan. Biz-
kaieran ohizkoa denez, monoptongapena *nas* (naiz), *nasala* (naizela)
kasutan. Dakigunez diptongoetan *i* ezkutatzek ondorengoaren busti-
dura suposa dezake (*nos/nox* = noiz, *atxa* = aitza, *gatxa* = gaitza).

Beste emaitza bokalikoak dirateke:

dau + e = dawee/davee

nau + e = nawee/nabee

Esan dugunez, bestalde, aditzak konposakeran, deklinatiboetan,
etab. ez du galtzen, gehienetan, beste euskalkian bezala, *-tu/du*, ala
-i primitiboa, *serviDUtia*, *quenDuten*, *amaiTuten*, *ibilIera*, etab. ema-
nez. Joera hauek baztertzekoak dira, sekundario gisa. euskararen
makurrera morfologiko nagusietan. Horregatik, *sinisTUquizun*, *pen-
saUquizun* gisako eratorpen traketsak Fr. Bartolome-engan topa
daitezke, beste toki batean aztertuko dugunez.

Bestalde, Fr. Bartolome-k oraindik aditz sintetiko aunitz dara-
bil gaur arrotz egiten dena batzutan. Besteen artean hauek: *diar-
duhan*, *darraicozan*, *darijola*, *dacuszun*, *daruezan*, *daroiianac*, etab.
Eroan, *jarraitu*, *egin*, *ikusi*, *erion*, *ekarri* aditzetatik datoz sintetiko
gehienak.

Guk hemen, zerrendan, adizkera interesgarri zenbait aipatuko
dugu; hauetako batzuk, ordea, arruntak dira Bizkaieraren eremuan.

ALBADAIZ «Bat eguin albadaiz Cristo, ta diabruba. gracia», 157 or.

ALDAGUIZAN, «Ya alcarregaz bat eguin aldaguizan». 157 or.

BAQUIJEE, «Amar urteco umiac bere baquijee», 73 or.

BEQUIJUE, «Itandu baquijue ondo, ta eurac esango davee», 57 or.

BALEU, «Inos pena bat irago ez baleu leguez arpegui alegueriagaz»,
23 or.

CIRIAN, «Edo beste gauza inocenteetan divertiduten cirian», 18 or.

DAIGUN, «Gauza oneen ondoric, icusi daigun», 61 or «Ta erre da-
guizan luurrezco gorputzetaco pecatubeen autsac», 6 or.

DAUCAZAN, «Eleisiac condenauta daucazan», 97 or.

- DARUEZAN «Andiquiyeen Biguirara daruezan andra», 117-118 or.
- DACARREEZAN, «Ta Santubac dacarreezan errazoe asarriac», 78 or.
- DARAVILENAC, «Legueric gueijeena osticopian daravileenac», 205 or. «Airian darabilee olgueeta galdu...», 118 or.
- DACARREEZ «(Ta dacarreez San Carlos Milanguac», 127 or.
- DACUTS, «Zamaija eureen gainian dauqueena, edoceinec dacuts», 78 or.
- DARIJUELA, «Aguineetati ura darijuela, duazan guizonac», 129 or.
- DACUSZU, «Zeuc dacuszu, nire naija eguijazcua», 5 or.
- DARRAICUEZAN, «Ta arei darraicuezan pecatu impameetan sartuteco gogua», 76 or. «Erri-oneetan berez leguez darraicozan gauza...», 61 or. «Darraicozan gauza batzuc gogoratuten ditugun artian», 56 or. «Ocasinoe urrecuac diriala; ta oni darraicona», 104 or. «Ta beti gauza bati ichi bageric darraicon gogua», 19 or.
- DAGUIJEZAN, «Erechi daguijueen, ta amau daguijezan», 51 or.
- DAROEZAN, «Baino ez-asco obeto, daroiezan nesca», 51-52 or.
- DARIJOLA, «Ta liquinquerijaren vitsa darijola», 66 or. «Ta atsa darijuela», 72 or.
- DUAZALA, «Duazala dantzara. Duazala, luxurijazco pecatu mortalic...», 101 or. «Gorputzari gusto emotia gaiti, duazanac», 123 or.
- DABILZAN, «Ta dantzaric dantza guizon... dabilzan emacuma ezcondu bagacuac», 50 or.
- DAROIANAC, «Ta menio indecente, daroianac, bai escuti...», 65 or.
- DERICHON, «Ezdaquijala *Morala* derichon dotriniaren asieraric», 194 or.
- DAUQUEELA, «Edo provechuric ezdauqueela», 101 or.
- DAQUIJEENA, «Dantza zaliac au ondo daquijeena», ibidem.
- DINUEE, «Esan legui, dinuee, ezdavela pecatu mortalic...», 128 or.
- DIRURIJEELA, «Edo baso asto batzuc dirurijeela», 65 or.
- DINUANA, «Ta errazoiac eurac gaiti dinuana», 87 or.
- DIARDUBAN, «Lanian diarduban gorputzak, nos bati atseen biar daven leguez», 17 or.
- EGUIJOZU, «Emon eguijozu bada, Jesus Maitia», 5 or.
- EVILEN, «Sarri evilen cilijioz, ta alambre zorrotzez», 23 or.
- EZBADACARREE «Loba barriric echera ezbadacarree», 59 or.
- JUANJAT, «Dantzan ibili nasaneco demporia juanjat», 163 or.
- JUACO (Ezbajuaco), «Noberari ezbajuaco leguez naasteco dantzai beguiratu», 11 or.

- JAGOCUEZAN, «Ta eurai jagocuezan gauza asco», 61 or.
- LEGUI, «Ezin inoc ucatu legui», 101 or. «Ez eze Eleisaan bere pecatu eguin legui», 185 or.
- LEGUIJUE, «Ezin emon leguijue eguijazco errazoian», 51 or. «Onzat emon ezin leguijee», 12 or. «Ta ezin leguizaneen *Gatza*», 5 or. «Edo absolvidu leguizala», 103 or.
- LEUQUEE, «Nai leuquee, gaztiac cetan, edo atan olgau biar daveela», 192 or.
- LEUSQUIJUE, «Bestec bere eraguingo ez leusquijue», 114 or.
- LEITEQUE, «Emen egon leiteque engainu andija», 169 or.
- LEUSQUEGUN, «Gentiac esan gure leusquegun moduban», 169 or.
- ZACUSTAZANIAN, «Gueu gaiti illten zacustazanian bateti», 4 or.
- ZECUSALA (ezecusala), «Edo coru baztar baten Jesus maitiaren aurrian, inoc ezecusala», 23 or.
- ZINUENEZ, «Baquidaz Vizcaijan, eurac zinuenez, piesta egun...», 96 or.